

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ EĞİTİMİ BİLİM DALI

AZERBAYCAN'DA OKUTULAN ARAPÇA DERS
KİTAPLARININ DÖRT TEMEL DİL BECERİSİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:

107166

MESUD BABAYEV

T.C. YÜKSEKÖRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez Danışmanı

DOÇ.DR.EMRULLAH İŞLER

Ankara - 2001

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼'ne

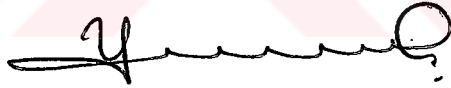
Mesud Babayev'e ait "Azerbaycan'da okutulan Arapça ders kitaplarının d¼rt temel dil becerisi açısından değerlendirilmesi" adlı çalışma, j¼rimiz tarafından Arap Dili Eğitimi Bilim Dalında Y¼ksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(İMZA)

BAŞKAN Doç. Dr. Bedrettin Aytac
AKADEMİK ÜNVANI, ADI SOYADI

(İMZA)

ÜYE Doç. Dr. Emrullah İşler
AKADEMİK ÜNVANI, ADI SOYADI (DANIŐMAN)

(İMZA)

ÜYE Yard. Doç. Dr. Musa Yıldız
AKADEMİK ÜNVANI, ADI SOYADI

ÖZET

Giriş, Sonuç, dört bölüm ve üç ekten oluşan bu çalışma, Azerbaycan'da hem üniversite, hem de lisede okutulan Arapça ders kitaplarının dört temel dil becerisi açısından değerlendirilmesini içermektedir.

Giriş bölümünde araştırmanın önemi, amacı, alanı, metodu, içeriği ve ilmi yeniliği üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde Azerbaycan'da Arapça öğretimi; Sovyetler öncesi dönem, Sovyetler dönemi ve günümüzde Arapça öğretimi başlıkları altında ele alınmıştır.

İkinci bölümde yabancı dil öğretim yöntemleri, geleneksel, bilişsel ve duyuşsal olmak üzere üç ana gruba ayrılmış ve başlıca yabancı dil öğretim yöntemleri, yaklaşım, tasarım ve uygulama açısından değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Azerbaycan'da Üniversitede okutulan Arapça ders kitabının 1958, 1962, 1971, 1998 baskıları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, 1965 ve 1966 yılında liseler için basılan "Arap Dili" kitapları, ayrıca 1986 ve 1994 yılında liseler için basılan "Arap Dili" kitapları ele alınmış olup bu çerçevede temel becerilerin öğretimi üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise, araştırmanın genel bir değerlendirilmesi yapılarak varılan sonuçlar hakkında bilgi verilmiştir.

Ek 1'de öğretmen ve öğrenci anketi, Ek 2'de Üniversite ve Ek 3'de Lise kitaplarından örnekler verilmiştir.

ABSTRACT

This study which consist of an introduction, four main chapters, three supplementary parts and a conclusion aims to evaluate the Arabic textbooks used in the highschools and the universities of Azerbaijan from the points of four basic language abilities, namely reading, listening, writing and understanding.

In the introduction, I gave an outline about the aim, importance and method of the study.

In the Chapter One, I studied the Arabic language education in three periods, namely pre-Soviet Union, Soviet Union and post-Soviet Union eras.

In the Chapter Two, the methods of the foreign language education divided into three main groups as traditional, cognitive and affective. And principal methods of foreign language education are considered from the points of approach, design and application.

In the Chapter Three, I examined the textbook used in Baku state university stressing the differens in various publication of it in the years of 1958, 1962, 1971 and 1998.

In the Chapter Four, I examined the textbooks used in the highschools of Azerbaijan and published in the years of 1965, 1966, 1986-1994.

In the Conclusion, I gave a summary of the results that I explored throughout the thesis and made a general evaluation abot the subject.

In the Supplemantery parts, I gave the results of the questionnaire made among student and teachers(Ek-1), chapters from the textbooks used in the universities(Ek-2) and from the textbooks used in the highschools(Ek-3) as examples of the Arabic textbooks.

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR.....	vi
ÖN SÖZ.....	vii

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
ARAŞTIRMANIN ALANI.....	2
ARAŞTIRMANIN METODU.....	3
ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ.....	3
ARAŞTIRMANIN İLMÎ YENİLİĞİ.....	3

I.BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA ARAPÇA ÖĞRETİMİ

1.1. SOVYET ÖNCESİ DÖNEM.....	5
1.2. SOVYETLER DÖNEMİ.....	8
1.3. GÜNÜMÜZDE ARAPÇA ÖĞRETİMİ.....	9

II. BÖLÜM

YABANCI DİL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. YÖNTEM.....	11
2.1.1. GELENEKSEL YÖNTEMLER.....	11
2.1.2. BİLİŞSEL YÖNTEMLER.....	14
2.1.3. DUYUŞSAL YÖNTEMLER.....	15

III. BÖLÜM

DEVLET ÜNİVERSİTELERİNDE OKUTULAN ARAPÇA DERS KİTABININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. "ARAP DİLİ" NİN 1958 BASKISI.....	17
3.2. "ARAP DİLİ" NİN 1962 BASKISI.....	18
3.3. "ARAP DİLİ" NİN 1971 BASKISI.....	19
3.4. "ARAP DİLİ" NİN 1998 BASKISI.....	19

IV. BÖLÜM

DEVLET LİSELERİNDE OKUTULAN ARAPÇA DERS KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. 1965 VE 1966 YILLARINDA LİSELER İÇİN BASILAN "ARAP DİLİ" KİTABI.....	24
4.2. 1986 VE 1994 YILLARINDA LİSELER İÇİN BASILAN "ARAP DİLİ" KİTABI.....	25
4.3. AZERBAJCAN'DAKİ ARAPÇA ÖĞRETİMİNDEKİ TEMEL BECERİLER.....	28
4.4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	29
4.4.1. ÖĞRENCİ ANKETİNDEN EDİNİLEN VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	31
4.4.1.1. ARAPÇA ÖĞRENMEDEKİ AMAÇ.....	31
4.4.1.2. FİZİKSEL ÖZELLİKLER.....	32
4.4.1.3. İÇERİK.....	33
4.4.1.4. DİNLEME ANLAMA.....	34
4.4.1.5. SÖZLÜ ANLATIM.....	34
4.4.1.6. OKUMA ANLAMA.....	35
4.4.1.7. YAZILI ANLATIM.....	36
4.4.1.8. SÖZVARLIĞI DİLBİLGİSİ.....	36
4.4.1.9. YÖNTEM.....	37

4.4.2. ÖĞRETMEN ANKETİNDEN EDİNİLEN VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	38
4.4.2.1. FİZİKSEL ÖZELİKLER.....	39
4.4.2.2. İÇERİK.....	39
4.4.2.3. DİNLEME ANLAMA.....	41
4.4.2.4. SÖZLÜ ANLATIM.....	41
4.4.2.5. OKUMA ANLAMA.....	41
4.4.2.6. YAZILI ANLATIM.....	42
4.4.2.7. SÖZVARLIĞI VE DİLBİLGİSİ YAPILARI.....	42
4.4.2.8. ÇALIŞMA KİTABI.....	43
4.4.2.9. ÖĞRETMEN KİTABI.....	43
4.4.2.10. YÖNTEM.....	44
4.4.2.11. KİTABIN GENELİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİZ?....	44
4.5. VERİ SONUÇLARINA VE İNCELEMELERİNE GÖRE AZERBAIJAN'DA OKUTULAN ARAPÇA DERS KİTAPLARI İÇİN ÖNERİLER.....	46
SONUÇ.....	48
KAYNAKÇA.....	51
EKLER.....	54
EK.1. ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ ANKETİ.....	54
EK. 2. "ARAP DİLİ" NİN 1998 BASKISINDAN ÖRNEK.....	64
EK. 3. "ARAP DİLİ" KİTABININ 1966 BASKISINDAN ÖRNEK...	86

KISALTMALAR

A.D.Ü. - Azərbaycan Devlet Üniversitesi

a.g.e. - Adı Geçen Eser

a.g.m. - Adı Geçen Makale

B.D.Ü. - Bakü Devlet Üniversitesi

v.b. - Ve benzeri

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan'da üniversite ve liselerde kullanılan Arapça ders kitaplarının dört temel dil becerisi açısından değerlendirilmesidir.

Girişte, araştırmanın önemi, amacı, alanı, metodu, içeriği ve ilmî yeniliği üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, Azerbaycan'da Arapça Öğretimi, ikinci bölümde, Yabancı Dil Öğretim Yöntemlerinin değerlendirilmesi, üçüncü bölümde Azerbaycan Üniversitelerinde Arapça Öğretimi, dördüncü Bölümde Azerbaycan Liselerinde Arapça Öğretimi incelenmiştir. Sonuçta ise araştırmada varılan kanaatler dile getirilmiştir.

Çalışmamda yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Emrullah İşler'e teşekkür ederim.

ANKARA 2001

MESUD BABAYEV

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ:

Bu araştırma, Azerbaycan'daki hem üniversite öğretim elemanları, hem de lise öğretmenleri tarafından kullanılabilir. Öncelikle araştırmada elde edilen sonuçlar, dil öğretimindeki dört temel becerinin öğretiminde kullanılabilir. Eğer bu veya diğer kitapların bizzat kendisinde dört temel becerinin bir birine olan orantısı göz ardı edilmişse, yazar ek bilgiler sayesinde bunu ortadan kaldıracaktır. İkincisi, öğretmen ister Arapça dinleme ve anlama, ister okuma, isterse de konuşmaya ayrılan bilgilerin boyutunu dersin saatine uygun olarak azaltıp - artıra bilir, başka bir deyişle öğrencilerin seviyesini göz önünde bulundurur.

Son olarak bu araştırmada elde edilen bulgular, teknik araçlarla zengin olan modern çağa uygun ders kitaplarının yazılması için esas alınabilir. Ders kitabı yazarı, dört temel becerinin sıralamasını yapar ve söz konusu becerilere ayrılan bilgilerin boyutunu ayarlarken bu araştırmanın sonuçlarından yararlanabilir.

ARAŞTIRMANIN AMACI:

Araştırmanın temel amacı, Azerbaycan'da okutulan ders kitaplarının dört temel dil becerisi, yani dinleme-anlama, konuşma, okuma ve yazma yönünden değerlendirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için araştırma aşağıdakilerden oluşmaktadır:

1. Lise kitaplarını 4 temel dil becerisi açısından inceleyip, her beceriye ayrılan bilgilerin oranını belirlemek.
2. Söz konusu kitaplarda dört temel dil becerisine ayrılan oranın amaca ulaşmada ne derece verimli olduğunu belirlemek,
3. Lise kitaplarında dört temel dil becerisine ayrılan bilgilerin sırasının genel prensiplere uygun olup olmadığını belirlemek.
4. Lise kitaplarının iki aşamasını bir biri ile karşılaştırıp, aralarındaki farklılıkları belirlemek.

5. Lise kitaplarında her bir beceri için hazırlanan alıştıırma, ödev (yazı defteri, ev ödevleri v.b.) verimliliğini belirlemek.
6. Üniversite için yazılan "Arap Dili" kitaplarının 1958, 1962, 1971, 1998 yılı basımlarını karşılaştırıp, onların hangisinin daha uygun olduğunu belirlemek.
7. 1962 yılında basılan "Arap Dili" kitabı ile 1998 yılında basılan "Arap Dili" kitabı arasındaki aşırı farkı göstermek ve bunun sebebini açıklamak.
8. Günümüzde kullanılan "Arap Dili" kitabının olumlu ve olumsuz yönlerini belirlemek.
9. Üniversite kitaplarının modern çağın gereklerine uygun olup olmadığını araştırmak, 2000 yılına kadar yazılan kitapların "Arap Dili Tercümanları" Bölümü öğrencilerinin ihtiyacını ne derece karşıladığını belirlemek.
10. Üniversite kitaplarındaki parçaların dil kurallarına uygun olup olmadığını incelemek.
11. Üniversite kitaplarını, yardımcı araç-gereç yönünden değerlendirmek.

ARAŞTIRMANIN ALANI:

Yukarıda da anlattığımız gibi Azerbaycan üniversite ve liselerinde, başka bir deyişle devlet ve özel üniversitelerde, ayrıca gimnaziyalar, liseler, mescitler, hayır kurumları ve çeşitli Arap ülkelerinin büyükelçiliklerinin bünyesinde hizmet veren Arap dili kurslarında çeşitli kitaplar kullanılmaktadır. Bu kitaplar arasında Türkiye'de¹, Libya'da² ve Arabistan'da³ basılmış ders kitapları da bulunmaktadır. Ne var ki, bu kitapların çoğu Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından üniversite için ders kitabı olarak onaylanmamıştır. Biz bu araştırmamızda Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından üniversite ve liseler için, yani Bakü Devlet Üniversitesinin Şarkşünaslık Fakültesinin Arapça Bölümü ve 44, 99, 132 numaralı Bakü liselerinde ve Garaçukur Gimnazyasında ve Hövsan Lisesinde okutulmak üzere basılan "Arap Dili" kitaplarını inceleyeceğiz. Bu kitaplar modern Azerbaycan Arap dilciliğinin kurucusu, bütün Azerbaycan Arapçacılarının büyüğü ve hocası Profesör Alesker Caferoğlu Memmedov (1919-2000) tarafından hazırlanmıştır.

¹ Fethullah ed-Dabbâh, *Ta'limu'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Tarîka Cedîde*, V. Bölüm, İzmir, (tarihsiz)..

² Komisyon, *el-'Arabiyye ligayri'n-Natikîne bihâ*, V. Bölüm Dâru'n-Nahda 1992.

³ ed-Duktûr Mîhâil İsmed, *el-Lugatu'l-'Arabiyye ligayri Natikîne bihâ*, IV. Bölüm, Riyad 1993.

ARAŞTIRMANIN METODU:

Araştırma genel itibariyle karşılaştırmayı esas almıştır. Araştırmada Azerbaycan üniversite ve liselerinde okutulan Arapça ders kitapları yöntem, içerik ve görsel-işitsel araç-gereç bakımından değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ:

Araştırmamız, giriş, dört bölüm, sonuç ve üç ekten oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın önemi, amacı, alanı, metodu, içeriği ve ilmî yeniliğinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Azerbaycan'da Arapça öğretimi; Sovyet öncesi dönem, Sovyetler dönemi ve günümüzdeki Arapça öğretimi başlıkları altında ele alınmıştır. İkinci bölümde yabancı dil öğretim yöntemlerinin değerlendirmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde Azerbaycan Üniversitelerinde Arapça öğretimi, dördüncü bölümde ise Azerbaycan liselerinde Arapça öğretimi ile ilgili bilgiler verilmiş ve okutulan ders kitapları değerlendirmeye tabî tutulmuştur. Sonuçta ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN İLMÎ YENİLİĞİ:

Azerbaycan'da kullanan Arap Dili kitapları dört temel dil becerisi açısından ilk defa bu çalışmada değerlendirilmiştir. Şimdiye kadar Memmedov'un yazdığı kitaplarla ilgili hiç kimse övgüden başka bir söz etmemiştir. Halbuki, bu kitaplar Azerbaycan eğitim sisteminin geri kalmış bir döneminde klasik bir metotla yazılmıştır. Bu kitaplarla Arap dilini öğrenmek son derece güçtür. Öğrencinin çok çaba harcaması gerekir. Bu kitaplarla Arapça öğrenirken öğrencilerin masa arkasında oturup kelime öğrenmek, gramer bilgilerini kavrayıp, onlarla ilgili alıştırmalar ve ödevleri yapmak, verilmiş parçaları ezberlemekten başka hiç bir aracı olmamıştır. Bugün ise, Arap dilini öğrenmek için, çeşitli eğitim programları, Arap dilini kısa sürede konuşmayı sağlayacak video kasetleri bulunmaktadır. Arap dilinin öğrenilmesi için yeni araç-gereç kullanımına imkân sağlayacak kitaplar gerekmektedir. Bize göre Azerbaycan'da

kullanılan kitapların hiç olmazsa dört temel dil becerisi açısından araştırılması, yeni modern kitapların ortaya konulması yönünde bir başlangıç olabilir.

I.BÖLÜM

AZERBAJCAN'DA ARAPÇA ÖĞRETİMİ

1.1. SOVYET ÖNCESİ DÖNEM

Azerbaycan (Ateşler Ülkesi) halkının çeşitli yabancı dillerle iletişimi, tarihi kadar eskidir. Onun, batı, doğu, güney ve kuzey komşuları ile olan çeşitli ilişkileri her zaman farklılık göstermiştir. Memmedov'un yazdığı gibi bir taraftan Azerbaycan'ın Avrupa ile Asya kıtâlarının bulunduğu yerde doğu ile batı arasında tuttuğu elverişli coğrafi konum, diğer taraftan topraklarının doğal kaynakları ve yeraltı sularıyla son derece zengin olması her zaman düşmanların dikkatini çekmiş, dinmeyen savaşların ve kanlı saldırıların odak noktası olmuştur⁴.

Azerbaycan halkının yabancı düşmanlara karşı yürüttüğü savaşın tarihi, barış dönemleri ile karşılaştırıldığında, ilkinin ikinciden daha uzun olduğu ortaya çıkar. Azerbaycan topraklarında Bakü'nün yakınında Gobustan'da "Büyük Daş" üzerinde Latince ve Şeki şehrinin Büyük Dehne köyünde Yunanca olarak bulunan ilk yabancı yazıtlar muhtemelen M.Ö. I. ve II. yüzyıla ait edilse de⁵, kuşkusuz Azerbaycanlılar M.Ö. III. asırda Ehemener Devleti döneminde İranlılarla, ayrıca M.Ö. IV. asırda İskender Zulkarneyn döneminde yabancılarla iletişim kurmuşlardır⁶.

Bununla birlikte Azerbaycan topraklarında yabancı dilin düzenli bir şekilde öğrenilmesi, V. asra rastlar. O dönemde Azerbaycanlıların yabancı dil öğrenmelerinde Alban devleti halkının Hıristiyanlığı kabul etmeleri etkili olmuştur. Aramî, Latin, Yunan ve Yakın Doğu'daki diğer dillerle yakından teması olan Albanlar, Hıristiyan kaynaklarını kendi torunlarına öğretmek için özel okullar kurmuşlardır. Bu okullar sadece şehirlerde değil, köylerde de etkinliğini göstermiştir. Alban padişahı Vaçag'ın emri ile bu okulların sayısı fazlaştırılmıştır. Vaçag, ülkeyi dolaşırken, okullarla

⁴ Memmedov, A.C., *Arap Dili*, B.D.U.'nin neşriyatı Bakü 1974, s.35.

⁵ Editör: Aliyarov.S., *Azerbaycan Tarihi Uzak Geçmişten 1870-ci İllere Geder*, Azerbaycan neşriyatı, Bakü 1996, s.169.

⁶ Editör: Bünyadov.Z., Yusifov.Y., *Azerbaycan Tarihi*, Elm neşriyatı, Bakü 1994, s.120.

yakından ilgilenir, çocukları etrafına toplar, onlara yüksek sesle okumalarını emreder, çocukların okumalarını dinleyince mal bulmuş mağribi gibi mutluluk duyardı⁷.

Azerbaycan halkı tarihî gelişiminin sonraki dönemlerinde, bir çok yabancı dille iç içe olmuştur. Orta çağda Farsça ve Arapça, sonraki dönemlerde ise Fransızca, Almanca, Rusça ve İngilizce Azerbaycan'da öğrenilmiştir. Bu bağlamda söz konusu diller arasında en çok sevilen ve öğrenileni Arapça olmuştur. Şunu da belirtmemiz gerekir ki, Azerbaycan halkının Arapça ile yakınlığı Arapların Azerbaycan'a bir fatih gibi gelmesinden önce başlamıştır. Azerbaycan dilinin ilk yazıtı olan "Kitab-i Dede Korkut" destanının baş kahramanı Dede Korkut'un, Peygamber Efendimizle görüşüp, İslam dinini kabul etmesi ve onu eski Oğuzlar arasında yayması buna güzel bir örnektir⁸. Azerbaycan ise, Araplar tarafından Peygamber efendimiz döneminde değil, ikinci halife Ömer b. Hattâb zamanında feth olunmuştur⁹.

Arapların Azerbaycan'a gelmesi ve Azerbaycan'ın İslam dinini kabul etmesi, Arap dilinin düzenli bir şekilde öğrenilmesinin ilk aşamasını oluşturur. Azerbaycan'ın fethinin Selmân b. Rabî'a tarafından 646 yılında Şemkir'i, Beylagan'ı, Gebele'yi, Şeki'yi, Şirvan'ı ele geçirerek, Derbend'e çıkması ile sona erdiğini kabul ettiğimizde¹⁰, Arapçanın Azerbaycan'da 1300 yıllık bir geçmişi olduğunu söyleyebiliriz. Doğal olarak bu geçmiş, Azerbaycan'ın Abbasîlerin egemenliği altına girmesine kadar devam eden İslamlaşması¹¹ ile ilgili olsa da, bundan uzun süre önce Arap hilafetinin Azerbaycan'a muhacirler göndermesi ile başlar. Bunun yanı sıra Suriye, Küfe, Basra ve başka Arap topraklarında Arap muhacirleri toplu olarak Kür - Araz ovasına yayıldılar. "Allah yolunda hicret eden kimse, gidecek çok yer ve bolluk bulur."¹² âyetini kendilerine rehber edinen Arap muhacirleri, yerli vatandaşlar ile yakınlık kurdular ve onlara Arapça öğretilmesinde yardımcı oldular. Ancak bir şeyi daha göz önünde bulundurmak gerekir ki, göç eden Araplar yerli vatandaşlara Arap dilinin öğretilmesi görevini tam olarak

⁷ Aliyarov, a.g.e., s.127.

⁸ Editör: Zeynalov.F., Alizade.S., **Kitab-i Dede Korkut**, Yazıcı neşriyatı, Bakı 1988, s.12.

⁹ Bünyadov, Yusufov, a.g.e., s.100.

¹⁰ Aliyarov, a.g.e., s.132.

¹¹ Aliyarov, a.g.e., s.135.

¹² Nisa, 4/100

yerine getirememişlerdir. Bölge halkının etkisi altında kalan Arap göçmenler, zamanla yerli halkın dilini öğrenerek, kendi dillerini unutmuşlar ve neticede Türkleşmişlerdir¹³.

Nitekim Y. E. Berjels'in yazdığı gibi, XII. asırdan itibaren Azerbaycan'da yerleşen Araplar kendi dillerini unutmuşlar, yerli halkla iç içe olmuşlar ve sonuç itibarıyla asimile olmuşlardır¹⁴.

İlginç bir tesadüftür ki, Azerbaycan eğitim tarihi ve eğitim öğretimi ile ilgili ilk bilgiler de XII. asra aittir¹⁵. Diğer kaynaklara baktığımız zaman diye biliriz ki, Azerbaycan'da IX. asırdan başlayarak Azerilere Arapça'yı öğretmek için medreselerde okutulan derslerin¹⁶ yanı sıra, aynı zamanda Arapça'nın gelişiminde belli bir oranda etkisi olan dil okulları da bulunmaktaydı¹⁷.

Söz konusu okulların öğrencilerine, Muhammed b. Zeyd el-Berdeî, Mahmûd el-Erranî, Muhammed el-Garabağî, İbn Rahim, eş-Şekevî, el-Ereşinî, Hübeş et-Tiflisî, Sa'deddîn Sadullah el-Berde'i'yi göstermek mümkündür¹⁸.

Bahsedilen bu alimlere V. M. Memmedeliyev, Naile Ağayeva ve Arapça hocası L. M. Orucova gibi adı geçen okullardan mezun olan şahsiyetler de eklenebilir. Bunlara Kuzey Azerbaycan alimleri de ilâve edildiğinde, bu okulun mezunları arasında Hatîb Tebrizî (1030 - 1109), Ebu Muhammed el-Verendî (1089 - 1146), Safiyyuddîn el-Urmevî (1249 - 1323) Mâhmud ez-Zencanî (? - 1258) İzzettîn ez-Zencanî, Cemaledîn Muhammed el-Erdebilî (? - 1248) gibi meşhur ilim adamları da görülür¹⁹.

Azerbaycan'daki ne Arap dili eğitimi yapan orta çağ medreselerinin, ne de Kur'ân-ı Kerim'in öğretildiği orta çağ "Ketâtîb"lerinin tarihi bilinmektedir. Ayrıca bu

¹³ Aliyarov, a.g.e., s.136.

¹⁴ a.e., s.140.

¹⁵ Mollayev, İ.A., *Orta Esr Azerbaycan Mutefekirleri Telim Terbiye Hakkında*, Maarif neşriyatı, Bakü 1996, s.29.

¹⁶ Şerifov, K.K., Nuhâvî, Abdu'l-Ganî, *Hâlise Karızâde ve Onun Edebî Tekstoloji Faaliyeti*, Elm neşriyatı, Bakü 1994, s.29.

¹⁷ Ağayeva, N.A., *Orta Asr Azerbaycan Dilçileri*, Elm neşriyatı, Bakü 1994, s.20.

¹⁸ Memmedeliyev, V.M., *Arap Dilçiliği*, Maarif neşriyatı, Bakü 1985, s.244.

¹⁹ Memmedeliyev, a.g.e. s. 244-250.; Ağayeva, a.g.e., s.24.; Orucova, L.M., *ez-Zencanî'nin "Mebedu'l-fi-Tesrif" Eseri*, Elm neşriyatı, Bakü 1977, s.15-35.; Mahmudov, M.R., *Piyada Tebriz'den Şam'a Geder*, Elm neşriyatı, Bakü 1982, s. 5-12.

medrese ve ketatiblerde Arapçanın eğitim metodu ile ilgili hiç bir bilgi elde bulunmamaktadır²⁰

1.2. SOVYETLER DÖNEMİ

Azerbaycan Sovyet egemenliği altına girdikten sonra "Ders-i Usul-i Cedid" in uygulanabilmesi için yeni okullar oluşturulmuş, böylece klasik medreseler ve ketatibler ortadan kaldırılmış ve Arap dilinin eğitimi de uzun süre yasaklanmıştır²¹.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan eğitim döneminde bir gelişme gözükmemektedir. Yeni aydınlar eski eğitim sistemini değiştirmek istiyor ve dinî okulların Avrupa standartlarına uyması için çabalıyorlardı. Bu arada dinî okullarda eğitim gören öğrencileri yaş oranına göre iki gruba ayırmayı düşünüyorlardı.

XIX. asrın son çeyreğinde adı geçen düşünürler dinî okulların açılmasında amaca ulaştılar ve bu okullara "Usul-ü Cedîd" adı verildi. Bu durumu meşhur Azerbaycan şairi M.A.Sabir şiirinde şu şekilde göstermektedir:²²

Vah!... Bu imiş ders-i usul-i cedîd?!

Yok! Yok! Evlat, mekteb-i isyandı bu!

İmam değil burdaki te'lim eden!

Kurtar canını, bir yeni şeytandı bu!

Dur gidek evlat, baş-ayak kandı bu!

Daha sonra yeni usul-i cedîd okulu 1896 yılında Gence'de kuruldu. Aynı yıl Nuha şehrinde bu okulun benzeri açıldı. Buraya 1897 yılında Erzurum'dan bir Türk hoca çağrıldı. Bu hoca, sınıftaki her şeyin Avrupa şartlarına uygun olmasını yetkililerden talep ettikten sonra, okulda din dersi, Azerbaycan, Rus ve Arap dilleri ile matematik, coğrafya dersleri öğretilmeye başlandı. Bu okul kısa zamanda revaç bulmaya başladı. Öyle ki, eski okulun öğrenci sayısı yirmiyken, 1898'de usul-i cedîde geçen bu okulda öğrenci sayısı 200'ü aştı.²³

²⁰ Ahmedov, B.A., Hacıyev, A.N., **Pedagogikanın Ganunları ve Prensipleri**, Maarif neşriyatı, Bakü 1993, s.15.

²¹ Memmedov, **Sovyet Azerbaycanın'da Arapşünaslık**, B.D.U.'nin Elmi Eserleri, Şerksşünaslık seriyası, B.D.U.'nin neşriyatı, Bakü 1972, s.3-10.

²² Sabir, M.A., **Hophopname**, Yazıcı neşriyatı, Bakü 1980, s.s.178-179.

²³ Ahmedov, H.M., **XIX. Asır Azerbaycan Mektebi**, Maarif neşriyatı, Bakü 1985, s.280.

Ders-i usul-i cedîde okullarında derslerin Azerice yapılması için bazı Azerbaycanlı düşünürler çaba göstermişlerdir. Bu alanda Seyyid Azim Şirvânî, M.T.Sidgî, S.M.Ganizâde, H.Mahmudbeyov, F.Köçerli ve Celil Memmedguluzade gibi yazar ve şairler özel çaba harcamışlardır. Bütün dersler Azerice olan okullar Lenkeran ve Şemahı'daydı. Şemahı'daki okulda Seyyid Azim Şirvânî ders vermekteydi.²⁴

Buna ilaveten Azerbaycan'da Arap, Fars ve Türk dillerinde mevcut olan bütün el yazmalar ve taş baskısıyla basılmış eserlerin çoğu bu dönemde yok edilmiş, Arap, Fars ve Türk dilleri ile ilgili uzmanların büyük çoğunluğu Azerbaycan'dan Sibirya'ya ve Uzak Doğu'ya sürgün edilmişlerdir²⁵.

Ayrıca Arap dilinin eğitim ve öğretimi ile ilgili bütün çalışmalar yok edilmiştir. Ancak 1919 yılında kurulan Bakü Devlet Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde Arap ve Fars dili ikinci (ek) yabancı dil olarak (bir ders yılında 72 saat) öğretilmeye başlanmıştır. Arap diline karşı takınılan olumsuz tavır ancak 1950'li yıllardan sonra değişmeye başlamış, Bakü Devlet Üniversitesi bünyesinde 1957 yılında Şerksünaslık (Doğu Bilimleri) Fakültesi kurulmuş ve bu Fakültede Arap Dili Bölümü açılmıştır²⁶.

Beş yıl sonra ise, Şerksünaslık Fakültesinin, Arap Dili bölümünün ilk mezunlarına iş imkânı sağlamak için Bakü'nün iki büyük okulu olan 132 ve 44 numaralı okullarda Arapça yabancı dil dersi olarak konmuştur²⁷.

Bu durum, yani Arap dilinin sadece bir Fakültede ve iki tane lisede öğretilmesi, 40 yıldan fazla devam etmiştir.

1.3. GÜNÜMÜZDE ARAPÇA ÖĞRETİMİ

Günümüzde, yani Azerbaycan'ın bağımsız bir cumhuriyet olmasıyla Arap Dili tüm Azerbaycan'ın her tarafına yayılmıştır. Bir taraftan yeni oluşan özel üniversiteler ve enstitüler, diğer taraftan yeniden yapılanan özel gimnaziya ve liselerde, ayrıca Bakü'de bulunan camilerin bünyesinde ve İslam Hayriye Kurumlarının düzenledikleri iki yıllık

²⁴ Ahmedov, a.g.e., s.282.

²⁵ A.Paşazade, *Gafkazda İslam*, Azərneşr, Bakü 1991, s.21.

²⁶ Memmedov, A.C., *A.D.U.'nin Şerksünaslık Fakültesinin Tarihi Hakkında*, Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Elmi Eserleri, Şerksünaslık Seriyası, A.D.U.'nin neşriyatı, Bakü 1969, s.6

²⁷ Şerbetov, G.Ş., *Sovyetler Birliğinde Arapşünaslık*, Şerg Edebiyatı neşriyatı, Moskova 1959, s.55.

kurslarda Arapça eğitimi büyük hız kazanmıştır. Günümüzde Ülkenin çeşitli eğitim kurumlarında Arapça'nın eğitimi ile sadece Azerbaycan'lılar değil, Türkiye, Mısır, Irak, Suriye ve diğer Arap ülkelerinden gelen uzmanlar da ilgilenmektedir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülke çapında Arapça öğrenimine ilgi artmıştır. Yeni kurulan üniversitelerde ders kitabı olarak Memmedov'un "Arap Dili" adlı kitabının 1971 baskısı okutulmuştur. Bu eserin daha sonra 1998 yılında gelişmiş baskısı yapılmış ve hâlen bu kitap Arap Dili Bölümlerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Liselerde ise Memmedov'un 1986, 1992, 1993, 1994 yılları arasında yazdığı "Arap Dili" kitabı okutulmaktadır.

II. BÖLÜM

YABANCI DİL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Yöntem

Yabancı Dil öğretimi, farklı dili konuşan insanların iletişim kurma girişimlerinden sonra başlamıştır. Yabancı dil öğretimi özellikle ikinci dünya savaşından sonra hızlanan uluslararası ilişkilerle beraber ivme kazanmıştır. 1950'li yıllarda ise yabancı dil öğretimi diğer alanlarla da, yani toplum dilbilim, ruh dilbilim gibi sosyoloji ve psikolojiyi ilgilendiren dallarla da ilişki kurarak toplum dilbilimi, ruh dilbilimi, insan dilbilimi, eğitim dilbilimi gibi karma bilim alanları oluşmuştur²⁸.

Yöntem uygulanırken üç unsur, yaklaşım (öğretilmek için seçilen konunun özelliklerinin betimlenmesi), tasarım (tasarımda etkili olan öğretimin içeriği, öğrenci ve öğretmenin rolünün belirlenmesi) ve uygulama (öğretim sistemindeki tekniklerin ve alıştırmaların tanımlanması) göz önünde tutulmalıdır.

Yabancı dil öğretiminde yaklaşık 40 yöntem vardır²⁹. Bu yöntemler: geleneksel, bilişsel ve duyuşsal yöntemlerdir.

2.1.1. Geleneksel Yöntemler:

Burada dilbilgisi-çeviri yöntemi, düz varım yöntemi, kulak alışkanlığı yöntemi ve seçmeli yöntem üzerinde durulacaktır.

A. Dilbilgisi-Çeviri Yöntemi (Grammar-Translation Method, Tarîkatu'l-Kava'id ve't-Terceme)

Bu yöntem ortaçağdan beri bilinen bir yöntemdir. Yöntemin en büyük özelliği dilbilgisi kurallarının öğretimini ön planda tutmasıdır. Bu yöntemin en popüler dönemi XVIII. yüzyılda olmuştur. Bu yöntemle yazılan en meşhur kitap 1783 yılında

²⁸ Hengirmen, Mehmet, *Almanlara Türkçe Öğretimi*, Ankara 1992, s.13.

²⁹ Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi*, Ankara 1990, s.57.

Meidinger'in "Pratische Französühe Grammatik" adlı eseridir³⁰. Yöntemin belli başlı özellikleri şunlardır³¹:

- a) Okuma, yazma ve tercümeğe önem verilir, konuşma becerisine önem verilmez.
- b) Amaç dilin öğretimi için ana dilin kullanımı esastır.
- c) Dilbilgisi kurallarına dayalıdır. Biçimbilgisi ve sözdizimi önem taşır. Sesbilimine verilen önem azdır.
- d) Amaç dilin dilbilgisi kuralları ayrıntılı olarak öğretilir. Kelimeler listeler hâlinde öğretilir.

Bu metodun en çok eleştirilen yönleri ise şunlardır³²:

- a) Konuşma becerisine yeterince yer verilmemektedir.
- b) Anadilin kullanılması, amaç dilin kullanımından çok fazladır.
- c) Amaç dilin grameri üzerinde fazla durulduğundan, amaç dilin öğreniminden çok dilin kendisi ile ilgilenilmektedir.
- d) Günlük konuşma ve telaffuz üzerinde yeterince durulmamaktadır.

B. Direkt Yöntem/ Dolaysız Yöntem/Düzvarım Yöntemi (Direct Method, et-Tarîkatu'l-Mubâsira)

Bu yöntemin temeli, 1882 yılında Victor tarafından yayınlanan "Die Sprachhintericht Mus Umukehren" adlı eseridir. Bu yöntemğe göre çocuk önce dili öğrenir, ancak fonoloji seviyesinde bunu okuma, yazma gibi yollarla somut hâle getirir. Bu yöntemin başlıca özellikleri şunlardır³³:

- a) Öncelikle konuşmaya önem verir.
- b) Ana dil kullanılmaz, daha çok çevredeki şeyler öğretilir.
- c) Dilbilgisi kuralları başlangıçta önemli değildir. Ama sonraları tümevarım yolu ile verilmek zorundadır.
- d) Dört temel beceriye özen verilir.

Bu yöntemde eleştirilen hususlar şunlardır:

³⁰ Stern, H.H., *Fundamental Concepts of Language Teaching*, London 1987, s. 453-456.

³¹ Demirel, a.g.e., s.33; el-Hulî Muhammed Ali, *Asâlibu'l-Tedrisi'l-'Arabiyye*, Riyad 1986, s.20.

³² Hengirmen, a.g.e., s.348; el-Hulî, a.g.e., s.22.

³³ Swarbrik Ann, *Teaching Modern Languages*, London 1994, s.29.

- a) Özellikle konuşma becerisi üzerinde durulmakta, dolayısıyla diğer beceriler ihmal edilmektedir.
- b) Ana dili kullanmaya yeterince izin verilmediğinden dolayı, gramer kalıplarının açıklanmasında zaman kaybı olmaktadır.
- c) Öğrenci amaç dili kendi ana dili mantığına göre konuşmaktadır.
- d) Bu yöntem daha çok amaç dilin konuşulduğu ülkelerde yabancı dil öğretiminde yararlıdır.

C. İşitsel-Dilsel Yöntem (Audiolingual Method, et-Tarîkatu's-Sem'iyyetu's-Sefeviyye)

A.B.D.'de 1930 - 1950'li yıllarda ortaya çıkan ve Bloomfield, Nelson Brooks ve Lado gibi yapısalcı dilbilimcilerin katkılarıyla gelişen bu yöntemin bazı özellikleri şunlardır³⁴:

- a) Dört temel dil becerisi, sırasıyla dinleme, konuşma, okuma, yazma şeklinde öğretilir.
- b) Dilbilgisi kuralları çok öğretilmez.
- c) Tekrar ve ezber önemlidir.

Bu yöntemin eleştirildiği yönler şunlardır:

- a) Söz, dil için yegane beceri değildir.
- b) Dört becerinin mutlak bir sırayı takip etmesi şart değildir.
- c) Öğrencinin mutlaka amaç dili konuşması şart değildir.
- d) Tercümeyle tamamen reddetmek doğru değildir.
- e) Okuma ve yazmayı uzun süre geçirilmesi sakıncalıdır.

D. Seçmeli Yöntem (Eclectic Method, et-Tarîkatu'l-İntikâ'iyye)

Bu yöntemin temeli Henry Sweet ve Harold Palmer tarafından atılmıştır. Bu yöntem diğer yöntemlerin iyi yönlerini almıştır. Yöntemin bazı özellikleri şunlardır:

- a) Öğretim hedef dille yapılır, gerektiğinde ana dile yer verilebilir.
- b) Öğrenciye neleri öğreneceği önceden bildirilir.
- c) Öğretim basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru olmalıdır.

---

³⁴ Stern, a.g.e., s.460.

- d) Dil öğretiminin amacı yeni bir dilde düşüncelerimizi yazılı ve sözlü olarak anlatmaktır.
- e) Dil öğretiminde tümevarım ve tümdengelim bir arada kullanılmaktadır.
- f) Düşünme ve iletişim olayında bilinç üstü kadar bilinç altı da önemlidir.
- g) Dil öğretiminde ezber, düşünce, analiz ve sentez, taklit gibi yeteneklerden yararlanılmaktadır.

2.1.2. Bilişsel Yöntemler:

Burada Sessizlik Yöntemi, Tüm Fiziksel Tepki Yöntemi ve Telkin Yöntemi ele alınmıştır:

A. Sessizlik Yöntemi:

Bu yöntem 1963 yılında Caleb Gattegno'nun 35 yıllık öğrenim ve öğretimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Ve bilişsel yaklaşımın ilk uygulamasıdır³⁵. Öğrenciler öğretmen rehberliğinde yapılanları dikkatle izleyerek, yeni cümleler üretmeye çalışırlar.

B. Tüm Fiziksel Tepki Yöntemi:

Bu yöntem 1965 yılında Asher tarafından, duyduğunu anlama, daha sonra sözlü anlatımı başlangıç düzeyinde geliştirmeyi hedeflemektedir³⁶. Bu yöntemde öğretmen yönetmen, öğrenciler ise oyuncular olarak kabul edilir. Bu yöntemde vücut hareketleri, jestler, mimikler, resim, slayt gibi araçlar kullanılır.

C. Telkin Yöntemi:

Bu yöntem Lazanov tarafından, öğrenmeyi özendirici bir ortamın hazırlanmasına dayanan bir yöntemdir. Derslerde diyaloglar oldukça ağır basar. Rahat iletişim sağlanabilecek özel sınıflar, müzik, rol yapma ve diyalog bu yöntemde kullanılan araç ve telkinler arasındadır.

³⁵ Demircan, Ömer, **Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri**, İstanbul 1990, s. 208.

³⁶ a.e., s.221.

2.1.3. Duyuşsal Yöntemler:

Burada grupla dil öğretimi, doğal yaklaşım ve iletişimsel yaklaşım ele alınır.

A. Grupla Dil Öğretimi Yöntemi:

Bu yöntem Currân tarafından, yabancı dil öğrenirken öğrencilerin hata yapma korkusunu ortadan kaldırmak için geliştirilmiş bir yöntemdir³⁷. Öğrenciye iletişim becerisi kazandırmaya çalışılır. Öğrencinin öğretmenle olan ilişkisinde beş aşamadan geçtiği belirtilir³⁸: a) Tam bağımlılık aşaması, b) Kendini gösterme aşaması, c) Ayrı varlık aşaması, d) Rol değişim aşaması, e) Tam bağımsızlık aşaması. Ayrıca sınıf içerisinde iletişimsel aktivitelere de yer verilir.

B. Doğal Yaklaşım:

Bu yaklaşımda, dilin başlıca işlevi etkileşimi sağlamak olarak görülmektedir. Dil bilgisi gerektiği durumlarda verilir. Resimler, ilanlar, nesnelere, rol yapma ve problem çözümü kullanılmaktadır.

C. İletişimsel Yaklaşım:

Bu yaklaşımda dil iletişim içindir görüşü hakimdir. Dil öğretiminde, dilin temel işlevi olan yazılı/sözlü iletişimin sağlanması hedeflenmektedir³⁹. Bu yaklaşımda öğretimin içeriği, öğrencinin yeterlilik düzeyine ve iletişimsel seçimlerine göre belirlenir. İletişimsel yaklaşımda resim, grafik, harita, ses bantları gibi materyaller kullanılır.

---

³⁷ Demirel, a.g.e., s.51.

³⁸ a.e., s.212.

³⁹ Demirel, a.g.e., s.44.

III. BÖLÜM

DEVLET ÜNİVERSİTELERİNDE OKUTULAN ARAPÇA DERS KİTABININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Sovyetler döneminde, başlangıçta Arapça'ya Kur'ân-ı Kerîm dili olması nedeniyle önem verilmemiştir. Bu dönemde Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Şerksünaslık Fakültesi ve 1929 yılından itibaren Doğu dillerinin eğitimi durdurulmuştur. 1943 yılında A.D.Ü.'nin Edebiyat Fakültesinde Doğu Dilleri Bölümü kurulmuştur. Ancak burada sadece Farsça öğretilmiştir. 1945 yılından itibaren Edebiyat Fakültesinde Arapça ikinci dil olarak öğretilmeye başlanmıştır⁴⁰.

Bu gelişme Arapça ders kitabı yazma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Ancak o dönemde Azerbaycan'da Arap dili uzmanlarının sayısı çok azdı. Bundan dolayı Arapça'yı İran'dan gelen ve Arapça bilen mülteciler öğretiyorlardı. A.D.Ü.'nin Edebiyat Fakültesi ve 1946 yılında kurulan Şerksünaslık Fakültesinin Fars Dili Bölümünün öğrencileri için ilk kitap, 1947 yılında Muhtar Efendizade tarafından yazılmıştır. "Miftâhu'l-Lisani'l -'Arab" adlı bu eser, Arap Dilinin gramerini öğretmek için yazılmış bir kitaptır⁴¹. Söz konusu kitap yapı itibariyle Bekir Topaloğlu ve Hayrettin Karaman'ın "Sarf-Nahiv Kitabı"na benzemektedir⁴². Bu kitabın içeriği Azericeyle uyuşmadığı için Arapça eğitiminde fazla kullanılmamıştır.

Sonraki yıllarda Arapça öğretiminde Memmedov'un 1958, 1962, 1971 ve 1998 yılında basılan kitapları okutulmuştur. Gazetecilik, kütüphanecilik, tarih ve edebiyat fakültelerinde Arapça dersi, Memmedov'un 1988 yılında basılan "Arap Dilinin Kısa Kursu"(Mu'cizu'l-Kitabi'l-Lügati'l-'Arabiyye)⁴³ kitabıyla öğretilmiştir.

⁴⁰ Memmedov, A.C., A.D.Ü.'nin Şerksünaslık Fakültesinin Tarihi Hakkında, A.D.U'nin Elmi Eserleri, Şerksünaslık seriyası, n.1. 1969 s.4 -5

⁴¹ M.Efendizade, Miftahu'l - Lisani'l - 'Arab, Maarif neşriyatı, Bakü 1947.

⁴² Topaloğlu, Bekir; Karaman, Hayrettin, Sarf - Nahiv, Arapça Dilbilgisi, İstanbul 1988.

⁴³ Memmedov, Arap Dilinin Kısa Kursu, Maarif neşriyatı, Bakü 1988.

İlahiyat Fakültesinde ise Arapça, Türkiye Diyanet Vakfının isteği üzerine Memmedov'un yazdığı ve 1999 yılında Latin alfabesi ile basılan "Arap Dili" (el-Lugatu'l - 'Arabiyya) kitabıyla öğretilmektedir.

Bu kitapların sözvarlığından yararlanmak için Arapça-Azerbaycanca sözlük olmadığı için öğretimde H.K.Baranov'un "Arapça-Rusça" sözlüğü⁴⁴ ve son dönemde ise Mevlüt Sarı'nın 1984 yılında İstanbul'da basılan Arapça-Türkçe "el-Mevârid" sözlüğü⁴⁵ kullanılmaktadır.

Memmedov'un 1998 yılında Üniversite öğrencileri için yazdığı kitabı, klasik metoda dayandığından konuşma için elverişli değildir. Daha ziyade araştırmacılar ve öğretmenler için yararlıdır.

Memmedov'un adı geçen kitabının öncelikle baskılarına bir göz gezdirip aralarındaki farklılıklara değinilecektir. Daha sonra 1998 baskısını esas alarak bu kitabın değerlendirmesi yapılacaktır.

3.1. "Arap Dili"nin 1958 Baskısı:

1950 yılına kadar Şerksünaslık Fakültesinde Arapçanın öğretimi için herhangi bir kitap bulunmamaktaydı. Aynı yılda fakülteye Arap dili öğretmek için Moskova Devlet Üniversitesinin Doğu Dilleri Bölümünü yeni bitiren, Arapçanın yanı sıra Almanca ve Fransızca'yı da iyi bilen Alesker Caferoğlu Memmedov çağırılır. Memmedov, Arapçayı genellikle Şerksünaslık Fakültesinin Fars Dili Bölümünde ve Edebiyat Fakültesinde yardımcı (yan) dil olarak öğretmiştir. Azerbaycan dilinde yazılmış ilk Arap Dili kitaplarını da Memmedov yazmıştır. 1958 yılında basılan bu kitap⁴⁶, Arap Dili Bölümü öğrencileri için değil, Arapçayı yardımcı dil olarak öğrenenler için yazılmıştır. Ancak Şerksünaslık Fakültesinin 1957 yılında açılan Arap Dili Bölümü öğrencileri 1962 yılına kadar bu kitaptan Arapça öğrenmişlerdir.

Biz Memmedov'un bu kitabını detaylı bir şekilde ele almayı düşünmüyoruz. Çünkü ilk olarak bu kitap, Arapçayı branş olarak öğrenenler için değil, yardımcı dil olarak öğrenenler

⁴⁴ Baranov, H.K., *Arapça-Rusça Sözlük*, Moskova 1984.

⁴⁵ Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1984.

⁴⁶ Memmedov, *Arap Dili*, Maarif neşriyatı, Bakü 1958.

için yazılmıştır. İkinci olarak öğrencilerin Arap dilini kavramalarını kolaylaştırmak için bu kitapta bütün parçaların Kiril alfabesiyle okunuşu verilmiştir. Bu durumun dört temel dil becerisinden biri olan okuma becerisini olumsuz etkileyeceği açıktır. Öğrenci okuma becerisine gramer bilgileri temelinde değil, ezber yolu ile direkt olarak ulaşmaktadır. Diğer taraftan bu kitapta konuşma becerisine gereken önem verilmemiştir. Biz bunu yazarın hatası gibi değerlendirmiyoruz. Bu kitabın amacı, bir kaynağı Arapça okumak, okuduğunu anlamak, anladığını yazmak olduğundan konuşmaya gereken önemin verilmemesi doğaldır. Zaten öğrencilerden de Arapça'nın pratiğini yapmaları beklenmemektedir.

3.2. "ARAP DİLİ" NİN 1962 BASKISI

Memmedov, Arap Dili Bölümü öğrencileri için "Arap Dili" adlı eserini 1962 yılında yeniden bastırılmıştır. Bu baskı bir önceki baskının tıpkı basımıdır. Arap Dili Bölümü öğrencileri için yazılan esas kitap, Memmedov'un 1962 yılında basılan "Arap Dili" kitabıdır⁴⁷. Bu kitabın giriş bölümü yazma becerisinin öğretilmesine ayrılmıştır. On üç ünite ve dört yüz sayfadan oluşan bu kitap, bugün bazı özel öğretim kurumlarında okutulmaktadır. Bu kitapta yazma becerisini, öğretmenin öğrencilere öğretmesi için fazla çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu kitapta 28 Arap harfi 11 gruba ayrılır ve bu gruplar kolaydan zora doğru sıralanır. Birinci grup bâ, tâ, sâ, sonuncu grup ise cim, hâ, he, harfleri grubudur. Harfler teker teker öğretildikten sonra karma şekilde kelimeler öğretilmeye başlanır. Giriş bölümünün sonunda toplu olarak ev ödevleri verilir. Bu alıştırma dört şekilde yapılır: 1) Harflerin ayrı ayrı yazımları, 2) Harflerin gruplar halinde yazımı, 3) Arapça kelimelerin transkripsiyonu, 4) Transkripsiyonu verilen Arapça kelimeler.

Bu kitapta yazma becerisine bir ay süre verilir. Günümüzde B.D.Ü.'nin Şerksünaslık Bölümünde okutulmaktadır. Memmedov'un "Arap Dili"nde izlediği metot, Taşkent Üniversitesi Şerksünaslık Fakültesi öğrencileri için B.Z.Halidov tarafından 1965 yılında yazılan "Arap Dili" kitabında aynen takip edilmiştir⁴⁸.

Bu kitap, Memmedov'un 1965 yılında lise I ve II için yazdığı kitapları andırmaktadır. Lise için hazırlanan kitaplarda her konudan sonra alıştırma verilmekte, ayrıca konuşmaya

⁴⁷ Memmedov, *Arap Dili*, Maarif neşriyatı, Bakü 1962.

⁴⁸ Halidov, B.Z., *Arap Dili*, Taşkent 1965.

yönelik parçalar bulunmaktadır. Üniversite kitaplarında ise alıştırma ünitenin sonunda toplu hâlde verilmektedir.

3.3." ARAP DİLİ" NİN 1971 BASKISI

Bu baskı 1958 ve 1962 yılı baskılarının büyük oranda aynısıdır. 1971 baskısında bütün gramer konularını içermez. 1971 yılında basılan kitabın II. ve III. sınıflar için yazılan II. bölümü küçük kitapçıklar şeklinde 1972-73-74 yıllarında B.D.Ü. tarafından fotokopi yoluyla çoğaltılmıştır⁴⁹. 1972 yılı fotokopisi 102 sayfa, 1973 fotokopisi 104 sayfa, 1974 yılı fotokopisi ise 108 sayfadır.

1971-72-73-74 yılında basılan kitaplar⁵⁰ Şerqşünaslık Fakültesinde uzun süre okutulmuştur. Bu kitaplar 42 üniteden oluşmaktadır. Kitapların konuları ise Sovyet dönemi ve Sovyet ideolojisini göz önünde tuttuğundan, Memmedov Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasıyla bu kitapları yeniden gözden geçirmiş ve 1998 yılında yeni kitabını yazmıştır.

Ancak bu kitap, günümüzde de bazı eğitim kurumlarında, içerisinde Rus dönemi bilgileri olmasına rağmen hâlâ okutulmaktadır.

3.4 ."ARAP DİLİ" NİN 1998 BASKISI

1998 yılında basılan "Arap Dili" kitabı⁵¹ Azerbaycan'da bulunan B.D.Ü.'nin Şerqşünaslık Fakültesi Arap Dili Bölümü, Ali Diploması Enstitüsünün Arap Dili Tercümanları Bölümü, Azerbaycan Beynâlhalk Üniversitesinin Arap Dili Bölümü, Bakü İctimaî Siyasî Kolejinin Arap Dili Tercümanları Bölümünde okutulmaktadır.

Öncelikle bu kitabın genel tanıtımı şu şekilde yapılabilir.

"Arap Dili" nin 1998 Baskısının Genel tanıtımı

Kitabın adı: el-Luga el-'Arabiyya.

Yazarı : Alesker Caferoğlu Memmedov.

Yayın yılı : 1998.

⁴⁹ Memmedov, **Arap Dili**, Bakü 1971.

⁵⁰ Memmedov, **Arap Dili**, Bakü 1972; Memmedov, **Arap Dili**, Bakü 1973; Memmedov, **Arap Dili**, Bakü 1974.

⁵¹ Memmedov, **Arap Dili**, Bakü 1998.

Yayınevi : Maarif neşriyatı.

Ünite sayısı : Giriş Bölümü 12, Esas Bölüm 22.

Sayfa Sayısı: 618.

Kitabın Düzeyi: Temel, Orta ve İleri.

Kitabın giriş bölümünün birinci kısmında öncelikle kısa bir tarihçe bulunmaktadır. Daha sonra Arap morfolojisi, ünlü ve ünsüz ayırımı, seslerin çıkartılması, hece, vurgu ve diğer morfolojik bilgiler açıklanmaktadır. Bu bölümde yazma becerisi dikkate alınmamış ve tüm bilgiler transkripsiyonla verilmiştir. Transkripsiyon Kiril alfabesi ile hazırlanmıştır.

Giriş bölümünün ikinci kısmında Arap alfabesi ayrı bir şekilde sıralanmamış, basit gramer bilgileriyle beraber verilmiştir. Örneğin, yedinci ünite de fâ ve kaf harflerinin yazılması, hemzenin öğretilmesi, sıfat ve isim cümlesi gibi gramer bilgileri verilir. Bilgilerin pekiştirilmesi için alıştırmalar ve ev ödevleri yaptırılır. Ünitenin sonunda Arap dilinden Azerbaycan diline, Azerbaycan dilinden Arap diline tercüme istenir. Son olarak yeni kullanılan kelimelerin anlamı sıralanır.

Giriş bölümünün son dersi önceki kitaplarda dikkate alınmayan ve yazmayı geliştirmek için amaçlanan bilgilerdir. Bu bilgiler, eski orfografi, bazı yabancı kelimelerin orfografisi, çeşitli hat türleri ve rika hattının öğrenilmesiyle ilgilidir. Dersin sonunda alıştırmalar ve ev ödevleri verilir.

Kitabın 22 ünitelerden oluşan esas bölümünde dilbilgisiyle beraber okuma becerisi ön plana çıkmaktadır. İlk önce öğrenciye dersin birinci parçasının gramer bilgisi öğretilir. Her ünite de gramer bilgisinin ölçüsü farklıdır. Örneğin birinci ünite de altı konu işlenmiştir: 1) Fiillerin mâlum ve meçhul şekilleri; 2) Dilbilgisinin morfoloji açısından anlatımı; 3) Özel isimlerin ikil yapılmasıyla ilgili bölüm; 4) Birleşik ekler ve yardımcı ögeler; 5) Başlama ve olma bildiren fiillerin kullanımı; 6) Nidâ.

Kitap, görsel bakımdan modern değildir. Çünkü ünitelerde anlamayı kolaylaştıracak herhangi bir öğretici resim bulunmamaktadır. Bu durum, öğrencilerin kitaba olan ilgisini azaltmaktadır. Ayrıca kitabın herhangi bir destekleyici-tamamlayıcı materyali de bulunmamaktadır. Bu da Arapça öğretimini sıkıcı kılmakta ve olumsuz etkilemektedir.

Diyaloglar:

Okuma parçası öğretildikten sonra, diyaloga geçilir. Her ünite de bir diyalog verilmektedir. Her diyalogdan sonra yeni kelimelerin Azerice karşılıkları verilir.

Diyaloglar ilk derslerde kısa tutulmuştur⁵². Bu durum diyalogların öğrenilmesi ve ezberlenmesini kolaylaştırır. Dil olarak fasih dil kullanılmıştır. Diyaloglar üniteden üniteye, aşama aşama, daha uzun ve girift bir hal almaktadır.

Alıştırmalar:

Bu kitapta, alıştırmaların önce sözlü olarak, sonra okunup yazılarak yapılması istenir. Sözlü alıştırmaların yazılı alıştırmalara dönüştürülmesi kolay, ancak tersi zordur⁵³. Başkan,⁵⁴ ivedilik gibi bir zaman darlığı olmadığı hâlde yabancı dili yazı yoluyla öğrenip, sonra konuşanların bozuk ifadeler kullandıklarından bahsetmektedir. İlk öğrenilmesi gerekenin sonraya bırakılması, onun hiç öğrenilmemesine sebep olmaktadır.

Alıştırmalar genellikle gramerle ve tekrarlarla ilgilidir. Her ünite de ortalama 32 alıştırma yapılmaktadır. Alıştırmalar genel olarak önceki derslerde geçen kelimelerin kullanılmasına dikkat edilerek, kolaydan zor, basitten karmaşığa ve dört temel beceriyi geliştirmeye yönelik hazırlanmıştır.

Dilbilgisi Özeti:

Parça ve diyalogdan hemen sonra dilbilgisi verilir. Bu kurallar basit ve temel yapılarla sınırlandırılmış bir şekilde dilbilgisi başlığı altında verilmiştir. Dilbilgisi anlatılırken örnek cümleler verilmektedir.

Sözvarlığı:

Sözvarlığı bu kitapta hem parçadan, hem de diyalogdan sonra ünitenin sonunda olmak kaydıyla verilmektedir. Ayrıca düzensiz çoğullar, fiillerin muzarileri, kelimelerin müennesleri parantez içerisinde verilmiştir.

⁵² Memmedov, a.g.e., s.75.

⁵³ Sini, Mahmud İsmail, "Yabancı Dil Öğretim Metodları Hakkında Bir Araştırma", (çev, Hüseyin Elmalı) D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 1989, s.5

⁵⁴ Başkan, Özcan, Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler, İstanbul 1969, s.47.

Dört Temel Dil Becerisi:

Bu kitapta temel beceriler normal sırayla değil, yani dinleme, konuşma, okuma ve yazma sırasıyla değil, yazma, dinleme, okuma ve konuşma şeklindedir. Giriş bölümü genellikle yazmaya yöneliktir. Esas bölümde ise dinleme, okuma ve konuşmaya ağırlık verilmiştir. Bu kitapta yazmaya 11 ünite ayrılmıştır. Daha sonra dinleme ve okumaya, son olarak da diyaloglar aracılığıyla konuşmaya önem verilmektedir. Dinleme becerisi, yazma, anlama, okuma ve konuşma becerilerinin öğretilmesinde her zaman kullanılmaktadır.

Üniteler:

Kitap toplam 34 üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin 12 si giriş bölümünde, 22 si esas bölümdedir. Girişteki ünitelerin ilk altısı kolay, diğerlerinin ise yavaş yavaş seviyeleri yükselmektedir. Esas bölümün ilk 12 ünitesi morfolojik bilgi ağırlıklı, geriye kalan 12 si ise fiillerle ilgilidir. Üniteler kolaydan zora, basitten karmaşığa doğrudur.

Memmedov'un bütün kitapları yöntem olarak Dilbilgisi-Çeviri Yöntemine göre yazılmıştır. Bu yöntemin en belirgin özelliği tümdengelimli (deduction) öğrenmeyi temel almasıdır. Bu tür öğretimde önce kural verilir, ardından yapılan uygulamalarla öğretilen kuralın öğrenilmesi sağlanır. Başka alanlarda uygulanan tümdengelim, yabancı dil öğretiminde dilbilgisi-çeviri yönteminde uygulama bulmuştur⁵⁵.

---

⁵⁵ Demircan, a.g.e., s.20.

IV. BÖLÜM

DEVLET LİSELERİNDE OKUTULAN ARAPÇA DERS KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Azerbaycan devlet liselerinde okutulan ders kitaplarından bahsedeceğiz. Ancak Azerbaycan eğitim sistemi Türk eğitim sisteminden farklılık gösterdiğinden, burada lise kelimesinin Azerbaycan eğitim sisteminde ne anlama geldiğinden kısaca söz etmek gerekmektedir. Lise kelimesi, Azerbaycan eğitim sisteminde 1.sınıftan 11.sınıfa kadar süren ve 9 yılı zorunlu olan sürece verilen addır. Dolayısıyla lise kelimesi Türk eğitim sistemindeki ilköğretim ve liseyi karşılamaktadır. Arapça eğitimi Azerbaycan'da Bakü'nün 44, 90 ve 132 numaralı okullarında ve Karaçukur gimnazyasında yapılmaktadır. Bu okulların dışında Arapça öğreten Arap Kültürünü Canlandırma (Cem'iyetu İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyye), İslam Kültürünü Canlandırma (Cem'iyetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmiyye), Uluslararası İslam Yardım Kuruluşu (Cemiyetu'l-İğâse el-İslâmiyye el-Âlemiyye) gibi hayır kurumları ile çeşitli Arap ülkelerinin kültür kurumlarının (örneğin: Mısır Kültür Ataşeliği) düzenledikleri kurslara ve camilerin bünyesinde olan Arapça kurslarına değinmeyeceğiz. Çünkü bu kurslarda Arapça, Arap ülkeleri, İran ve Türkiye'de basılan⁵⁶ kitaplar ve direkt metodu temel alan kitaplar vasıtasıyla öğretilmektedir. Ayrıca söz konusu kitaplar, Azerbaycan Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak kabul edilmemiştir.

Azerbaycan'da liselerde 60'lı yıllara kadar Arapça öğretilmemekteydi. 44 ve 132 numaralı okullarda Arapça eğitimine başlandığı zaman, okutulacak kitap

⁵⁶ Muhammed el-Haydarî, Ali el-Haydarî, *el-Medhel İlâ Ta'limi'l-Mukâlemeti'l-'Arabiyya*, IV.Bölüm, Mektebu'l-İlemi'l-İslâmiyye, Tehran 1998.; ed-Duktur Mihail İsmet, a.g.e., 1993.; Sinî, M.İ., M.A.Salih, N.M.Abdel-'Azîz, M.A.Suleymân, *el-'Arabiyya li'l-Hayât*, Riyad 1983.

bulunmamaktaydı. O dönemde Azerbaycan'ın komşu ülkelerle ve Arap ülkeleriyle de ilişkisi yoktu. Bir taraftan öğretmenlerin Arapça öğretiminde tecrübesinin olmaması, diğer taraftan Arapça kitaplarının bulunmaması, ayrıca Arap ülkelerinde ve Türkiye'de basılan Arapça kitaplarının Azerbaycan'a gelmesine konulan yasak, liselerde Arapça eğitimini zorlaştırıyordu. Öğretmenler dersleri üniversite öğrencileri için yazılan ve 1958 yılında basılan kitaptan istedikleri değişikliği yaparak işliyorlardı. Bu dönemde Azerbaycan'da eğitim metodu Rus ve Alman dillerinin eğitim metodunun aynısıydı. Bu dillerin eğitimi ise, Arapçayla uyuşmuyordu. Azerbaycan liselerinde Rus ve Alman dillerinin eğitiminde direkt metot kullanılmaktaydı.⁵⁷ Bu metot ise öğrencilere "Hiç bir zaman tercüme yapma!" prensibini sunar. Liselerin Arapça hocaları ise Arap dilini bilseler de, bu dilde rahat bir şekilde konuşmıyorlardı. Bundan dolayı onlar dersi dilbilgisi-çeviri metoduna göre yapıyorlardı. Bu sıkıntılı dönemde A.Memmedov, T.Cahanî ve M.Garayev IX. ve XI. sınıflar için 1965 yılında⁵⁸, A.Memmedov, T.Cahanî VII. ve VIII. sınıfları için 1966 yılında⁵⁹ "Arap Dili" kitapları yazdılar. Bu kitaplara Azerbaycan'da "Eski Nesil" kitapları adı verilmektedir. Bu iki kitap üniversite kitaplarından çok farklı değildir. Bu kitapların üniversite kitabından esas farkı, konuşma becerisine yer verilmemesi, parçaların kısa olması, ödevlerin toplu şekilde ünite sonunda değil, her gramer bilgisinden sonra verilmesidir.

4.1. 1965 ve 1966 YILLARINDA LİSELER İÇİN BASILAN "ARAP DİLİ" KİTABI

1965 ve 1966 yılında liseler için basılan Arapça kitaplarının içeriği şu şekildedir: Önce Arapça kısa bir parça, sonra parçanın kelimeleri ve alıştırmalar verilir. "Gramer İzahı" adı altında dilbilgisi konuları ve her konudan sonra konuyla ilgili alıştırmalar yaptırılır. Bu iki lise kitabında temel becerilerin sıralaması şu şekildedir: Yazma becerisi, dinleme becerisi (dilbilgisi kuralları verilerek), okuma becerisi. Konuşma becerisine ise kitaptan yer verilmemektedir. Bu kitaplardaki parçaların bir kısmı yazarlar

⁵⁷ Vekilova, L.G., **Rus ve Alman Dillerinin Azerbaycan'da Tedris Tarihine Dair**, Azerta'lim Pedogoji Edebiyatı neşriyatı, Bakü 1960, s.17.

⁵⁸ Memmedov, A.C., Cahanî, T., Garayev, M., **Arap Dili IX.-XI. Sınıflar İçin**, Bakü 1965.

⁵⁹ Memmedov, A.C., Cahanî, T., **Arap Dili VII.-VIII. Sınıflar İçin**, Bakü 1966.

tarafından kaleme alınmış, geri kalanları ise özgün parçalardır. Bu parçalar içerisinde kısa hikâyeler, fıkralar ve şiirler vardır.

Her iki kitapta Azerbaycan dilinin eğitim aşaması dikkate alınmadığından, ders programında Arapça ve Azerice okutulan gramer bilgileri çoğu zaman birbiriyle uyum göstermemektedir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için Memmedov 1985 ve 1994 yılları arasında liseler için yeni kitaplar⁶⁰ yazmaya başladı. Bu kitaplara "Yeni Nesil" kitapları adı verilmektedir. Memmedov peş-peşe altı kitap yazdı. Ancak lise I, II, III için kitap yazmak ona nasip olmadı. Çünkü bu zat 2000 yılında vefat etti. Biz lise kitapları olarak bu altı kitabın ilk ve son kitaplarını inceleyeceğiz.

4.2. 1986 VE 1994 YILLARINDA LİSELER İÇİN BASILAN "ARAP DİLİ" KİTAPLARI

Memmedov, 1986 yılında II. sınıf için kitap yazdı. Öncelikle bu kitabın genel tanıtımı şu şekilde yapılabilir.

"Arap Dili"nin 1986 Baskısının Genel Tanıtımı:

Kitabın Adı: el-Luga el-'Arabiyya

Yazarı : Alesker Caferoğlu Memmedov

Yayınevi : Maarif neşriyatı

Yayın Yılı : 1986

Ünite Sayısı : 21

Sayfa Sayısı: 182

Kitabın Düzeyi : Temel

Bu kitap Latin alfabesiyle yazılmıştır. Kitap temel düzeydedir. Konular basitten karmaşığa, kolaydan zora doğru gitmektedir. Altıncı üniteden itibaren yazmaya önem verilmektedir. Kitapta önce okuma parçası, peşinden gramer bilgisi ve sonra yirmi civarında alıştırma ve ev ödevleri, son kısımda ise önce verilen okuma parçasının harekeli hâli ve sözcükleri verilir.

⁶⁰ Memmedov, **Arap Dili II. Sınıf**, Bakü 1986.; Memmedov, **Arap Dili III. Sınıf**, Bakü 1992.; Memmedov, **Arap Dili IV. Sınıf**, Bakü 1992.; Memmedov, **Arap Dili V. Sınıf**, Bakü 1993.; Memmedov, **Arap Dili VI. Sınıf**, Bakü 1994.; Memmedov, **Arap Dili VII. Sınıf**, Bakü 1994.

Diyaloglar:

Kitapta her üniteden sonra diyalog verilmemektedir. Ünitelerde ya okuma parçası, ya da diyalog verilmektedir. Diyaloglar özellikle kısa ve kolaydır. Fasih Arapça kullanılmakta olup diyaloglar gittikçe zorlaşmaktadır.

Alıştırmalar:

Kitapta alıştırmalar genellikle gramer ve tekrarla ilgilidir. Her üniteye ortalama yirmi alıştırma yapılmaktadır. Alıştırmalar da kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru girmektedir. Alıştırmalar genellikle dört temel dil becerisini geliştirmeye yöneliktir.

Dilbilgisi Özeti:

Okuma parçası veya diyalogdan hemen sonra gramer verilmektedir. Konu işlenirken örnekler verilir. Dilbilgisi basit ve kolay şekillerle dilbilgisi adı altında verilir.

Sözvarlığı:

Sözvarlığı hem gramer bilgisi verilirken, hem de parçanın harekeli şeklinden sonra verilmektedir. Ayrıca müennes kelimeler, düzensiz çoğullar, fiillerin muzari durumları parantez içerisinde verilmektedir.

Yeni nesil kitaplarının eski nesil kitaplarından biçim olarak farkı şudur: Yeni nesil kitaplarında ilk olarak verilen parça veya diyalog, ünitenin sonunda harekeli olarak verilmektedir. Bu da öğrenci için zararlıdır. Öğrenci parçanın direkt olarak harekeli şeklini ezberleyip, gramer kurallarını bilinçsiz olarak kavramaktadır. Yeni nesil kitaplarının hepsinin sistemi aynıdır. Bu kitapların sonuncusu 1994 yılında VII. sınıf için basılmıştır. Ancak bu kitap lise sona kadar okutulmaktadır. Çünkü okutulacak başka kitap şu anda mevcut değildir. Bu kitabın genel tanıtımı şu şekildedir:

"Arap Dili"nin VII. Sınıf İçin Yapılan 1994 Baskısının Genel Tanıtımı:

Kitabın Adı: el-Luga el-'Arabiyya

Yazarı : Alesker Caferoğlu Memmedov

Yayınevi : Maarif Neşriyatı

Yayın Yılı : 1994

Ünite Sayısı : 11

Sayfa Sayısı : 175

Kitabın Düzeyi: Orta-İleri

Bu kitap orta-ileri düzeydedir. Öncelikle okuma parçası verilir. Sonra dilbilgisi, alıştırma ve ev ödevleri, son olarak da sözvarlığı verilir. Bu kitapta artık yazı becerisiyle beraber diğler beceriler de belli oranda verilmektedir. Konuşma becerisi burada da ihmal edilmiştir. Dört temel beceri sırasıyla şu şekildedir: Yazma, dinleme, okuma, konuşma.

Diialoglar:

Diğler lise kitaplarında olduğu gibi bu kitapta da bazen diialog, bazen de okuma parçası verilmektedir. Her zaman olduğu gibi Fasih Arapça kullanılmaktadır. Bu bölümde diialoglar biraz daha zordur.

Alıştırımlar:

Alıştırımlar eski alıştırmalara oranla daha zor olup tekrara yöneliktir. Bu son kitapta da alıştırmalar dört temel dil becerisini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Dilbilgisi Özeti:

Okuma parçası veya diialogdan sonra dilbilgisi konusu verilmektedir. Konu işlenirken Arapça ve hemen karşısında Azerice karşılığı verilir. Ayrıca örnekler sunulur.

Sözvarlığı:

Sözvarlığı bu kitapta, hem alıştırmaların içerisinde, hem de ünitenin sonunda verilmektedir. Ayrıca çoğullar, fiillerin değışik kipleri, müennes kelimeler parantez içerisinde verilir.

Lise kitaplarını dört temel dil becerisi açısından değılendirdiğimiz zaman, ilk sırada yazma, sonra dinleme, okuma ve konuşma şeklinde sıralayabiliriz.

Bugün ise, Azerbaycan devlet liseleri için, özellikle lise I, II, III için Arapça kitabı yazmak gerekir. Çünkü orta II'nin kitabı, lise I, II, III'de de okutulmaktadır. Bu durum liseler için bir problemdir. Diğler taraftan Arapça liseleriyle diğler yabancı dil okutulan liseler arasında aşırı fark vardır. Arapça liselerindeki Arapça öğretiminden pek fazla verim elde edilmemektedir. Burada hem kullanılan metodun, hem kitapların, hem de öğretmenin rolü büyüktür. Bundan dolayı öğrenciler genellikle diğler yabancı dillere yönelik okullara devam etmektedirler.

4.3. Azerbaycan Arapça Öğretimindeki Temel Beceriler:

Azerbaycan'da yabancı dil öğretimindeki temel beceri, dinleme becerisidir. Buna çarpıcı bir örnek olarak Azerbaycan şairi Efzeleddin Hakânî'yi verilebilir. Hakânî yedi yaşına kadar evde amcasından ders almıştır. Amcası ona şöyle demiştir:

Ecemi olduğun yeter, indi sen,

Gel otur biraz da Arapça öğren!

Bu sözü dinleyen Hakânî, Arapça öğrenmenin gerekli olduğunu anlar ve eğitime başlar. Hakânî okul hayatını şu şekilde anlatır:

Benim öğrendiğim ilk söz bu okulda sükût oldu,

Beladır dil başa, lakin sükût her derde derman.

Beni ilk derste üstat dilden eyledi mahrum,

Ki, dilin berbeti dilsiz neyin üstündür efganı.

Hakânî dinlemenin, yabancı dil öğretiminde temel prensip olduğunu şu dizelerle ifade eder:

Benim gönlüm muallimdir, dizim üste debistanı,

O şagirdem ki, öğrendim sükût ile elifbanı.

Dinleme becerisinden söz eden Hakânî diğer becerilere geçer:

Değil bu mektebe layık, o kes ki, dalgası yoktur,

Onun dört tufanı ile cuse gelmez cismu erkani.

Hakânî'nin dört tufan diye adlandırdığı bu dört temel beceri sırası ne kadar değişik olsa da bir birlik oluşturmaktadır. Yani, dinlemeyen anlayamaz, anlamayan okuyamaz. Bu dört beceri içerisinde yazma ve konuşma bir miktar serbest bırakılmıştır. Dinleme becerisi, bütün becerilerin önündedir. Öğrenci kendi parmaklarına ne kadar güvense de, bu güvenin arkasında da dinleme vardır.

Memmedov'un Arapça ders kitaplarında da temel beceriler hak ettiği yeri almaktadır. Üniversite kitabında dört becerinin hepsine yer verilmiştir. Sıralama

şöyledir: Yazma, dinleme, okuma, konuşma. Konuşmanın oranı diğerlerine nazaran daha azdır. Bu durum öğrencileri konuşma yeteneğini geliştirmekten mahrum bırakmaktadır.

Lise kitaplarında ise dört temel becerinin genellikle üçüne yer verilmektedir. Yani, konuşma becerisi çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Diğer beceriler ise, yazma, dinleme, okuma sırasıyla devam etmektedir. Daha önce anlattığımız gibi, bu, yazarın hatası değil, hem o dönemin şartları gereğince, hem de bu bilgiler yeterli olur düşüncesiyle kitaplar bu şekilde yazılmıştır.

4.4. Verilerin Çözümlemesi.

Araştırmamıza B.D.Ü'nin Şerksünaslık Fakültesi, Arap Dili Bölümünde ve Bakü şehri Binagadi ilçesi 267 sayılı okulunda yargısal veriler toplanmıştır. Örneklemeye yer alan öğrenci ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler ile kişisel görüş ve tutumlarını belirtmek için, her gruba ayrı düzenlenmiş anketlerden edilen veriler de kullanılmıştır.

Veri anketlerimiz öğretmen ve öğrenci anketleri olmak üzere uygulanmıştır. Anketteki sorular kapalı uçludur. Azerbaycan eğitim sisteminde kullanılan Arapça ders kitaplarını daha kolay ve sağlıklı değerlendirebilmek için öğretmen ve öğrenci anketlerinin içerik bakımından bir birine paralel olmasına dikkat edilmiştir.

Öğrenci anketinde ihtiyaç ve amaçları belirtmede 26 maddelik bir kontrol listesi hazırlanmıştır. Burada öğrencilerden, kendilerine uygun olan "EVET" ya da "HAYIR" seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Ankete B.D.Ü'nin Şerksünaslık Fakültesi Arap Dili Bölümünün I. sınıfından 20 öğrenci (12 kız-8 erkek), II. sınıfından 16 öğrenci (10 kız-6 erkek)⁶¹ olmak üzere toplam 36 öğrenci, Bakü şehri Binagadi ilçesi 267 sayılı okuldan ise,

V. sınıf (ilkokul son) : 19 öğrenci (10 kız-9 erkek)

VI a sınıfı (orta I) : 20 öğrenci (15 kız-5 erkek)

VI b sınıfı (orta I) : 22 öğrenci (12 kız-10 erkek)⁶²

XI. sınıf (lise son) : 12 öğrenci (5 kız-7 erkek)

⁶¹ III. ve IV. sınıflarda ders kitabı kullanılmamaktadır.

⁶² VI a sınıf ve VI b olmak üzere Arapça dersinde iki gruba ayrılmaktadır.

olmak üzere toplam 73 öğrenci katılmıştır. Öğrencilere uygulanan anketteki maddeler şöyledir:

- a) Arapça öğrenmedeki amaç (madde 1)
- b) Fiziksel özellikler (madde 2-5)
- c) İçerik (madde 6-11)
- d) Dinleme anlama (madde 12)
- e) Sözlü anlatım (madde 13-16)
- f) Okuma anlama (madde 17-19)
- g) Yazılı anlatım (madde 20-21)
- h) Sözcük bilgisi-Dil bilgisi (madde 22-24)
- i) Yöntem (madde 25-26)

Öğretmen anketindeki sorular da Bakü Devlet Üniversitesi Şerksünaslık Fakültesi Arap Dili Bölümü hocalarına,

I. sınıf : 1. Gonagova Reyhan Soltan kızı

2. Aliyev İlham Veli oğlu

II. sınıf : 1. Tağıyev Valeh Soltan oğlu

2. Memmedov Nesrulla Naib oğlu

olmak üzere toplam 4 öğretmene uygulanmıştır. Lise öğretmenlerinden ise ankete Bakü şehri Binagadi ilçesi 267 sayılı okulunun öğretmenleri:

1. Rızayeva Lale Cabbar kızı (ilkokul son, orta I)

2. Celilova Naile Cafer kızı (ilkokul son, orta I)

3. Ahmet Fuad Ahmet Cabir (lise son), (Bu hoca Ezher üniversitesinin hocasıdır, anlaşmayla çalışmaktadır.)

olmak üzere toplam 3 kişi katılmıştır. Böylece ankete (lise ve üniversite) toplam 7 öğretmen katılmıştır.⁶³ Öğretmen anketindeki sorularda şu özellikler belirtilmektedir:

- a) Fiziksel özellikler (soru 1-2)
- b) İçerik (soru 3-7)
- c) Dinleme anlama (soru 8)

---

⁶³ Öğretmenlere ve öğrencilere bu anket 18.04.2001 tarihinde uygulanmıştır.

- d) Sözlü anlatım (soru 9)
- e) Okuma anlama (soru 10-11)
- f) Yazılı anlatım (soru 12)
- g) Sözcük bilgisi-Dilbilgisi (soru 13-15)
- h) Çalışma kitabı (soru 16)
- j) Öğretmen kitabı (soru 17)
- k) Yöntem (soru 18)
- l) Kitabın geneline ilişkin görüşleriniz (soru 19)

4.4.1. Öğrenci Anketinden Edinilen Verilerin Çözümlemesi.

Ankete katılan öğrenci sayısı : 36 (Üniversite)

73 (Lise)

Ankete katılan sınıf sayısı : 2 (Üniversite)

4 (Lise)

Arapça düzeyi : Temel-Orta.

Öğrencilerin ihtiyaç ve amaçlarını belirlemek için düzenlenmiş 26 maddelik kontrol listesi formundaki anketin istatistiksel çözümü aşağıdadır:

4.4.1.1. Arapça Öğrenmedeki Amaç:

Anketin ilk sorusunda öğrencilerin neden Arapça öğrenmek istedikleri belirlenmeye çalışıldı. Öğrencilere sunulan 4 seçenekten en uygununu işaretlemeleri istendiğinde, üniversiteliler genel olarak iyi bir iş bulabilmek, ikinci bir dil öğrenmek, bir kısmı ise Arap kültürü ve insanını tanımak seçeneklerini işaretlerken, liseliler genelde bir yabancı dil öğrenmek, iyi bir iş bulmak ve yabancı bir kültürü tanımak seçeneklerini işaretlemişlerdir. Birinci soruyla ilgili istatistiksel bilgiler şöyledir:

Madde 1. Arapça öğrenmenin nedeni?

Dinî gaye	8	% 7,3
İyi bir iş bulabilmek	56	% 51,3
Diğeri (Belirtiniz)		

İkinci bir dil olması	5	% 4,8
Bir yabancı dili iyi bilmek	4	% 3,6
Hem iyi bir iş bulmak hem de yabancı kültürü tanımak	19	% 17,4

4.4.1.2. Fiziksel Özellikler.

Madde 2. Arapça ders kitaplarının fizikî özellikleri (kapak, sayfa görüntüsü, cilt, v.b.) sizce önem taşımakta mıdır?

EVET	58	% 53,2
HAYIR	51	% 46,8

İstatistiksel verilerde de görüldüğü gibi öğrenciler takip ettikleri ders kitabının fiziki görünümüne pek fazla önem vermemektedirler. Fakat burada belirtilmesi gereken bir husus daha vardır ki, üniversite öğrencileri kitabın fizikî görünümünden çok içeriğine önem vermektedirler.

Madde 3. Takip ettiğiniz ders kitabı fiziksel olarak çekicilik özelliğine sahip mi?

EVET	23	% 21,1
HAYIR	86	% 78,9

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere Azerbaycan'da okutulan Arapça ders kitapları fiziksel olarak pek çekici değildir.

Madde 4. Arapça öğretiminde görsel araç-gereç (video, film, slayt, bilgisayar, cd, v.b.) kullanılması sizin için faydalı mı?

EVET	77	% 70,6
HAYIR	32	% 29,4

Öğrencilerin büyük çoğunluğu dil öğrenirken video, film v.b. kullanmak istediklerini ve kendileri için faydalı olduğunu belirtmişlerdir.

Madde 5. Arapça öğretiminde işitsel araç (ses bantları) sizin için faydalı mı?

EVET	91	% 83,5
HAYIR	18	% 16,5

Burada da öğrencilerin çoğunluğu dil öğrenirken ses bantlarının kullanılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar.

4.4.1.3. İçerik.

Madde 6. Sizce eğitim kitabınız içerisinde yer alan metinlerin konusu otantik (gerçek olaylar, kişiler, v.b.) mi olmalı?

EVET	67	% 61,5
HAYIR	42	% 38,5

Verilen yanıtların yüzdesi göz önünde bulundurulduğunda metinlerin otantik olmasını isteyenler daha ağırlıklıdır.

Madde 7. Eğitim kitabınızda yer alan görsel örneklendirmeler (fotoğraf, resim, harita, karikatür, tablo, v.b.) size kolaylık sağlıyor mu?

EVET	87	% 79,8
HAYIR	22	% 20,2

Sonuçtan da görüldüğü gibi görsel örneklendirmeler özellikle lise kitabında önem arz etmektedir.

Madde 8. Ders kitabında bilimsel raporlar ve makalelere yeterince yer verilmesi hoşunuza gidiyor mu?

EVET	62	% 56,9
HAYIR	47	% 43,1

Verilerde de görüldüğü gibi bilimsel raporlar ve makaleler öğrencilerin dikkatini çekmektedir.

Madde 9. Arap dilini sadece dilbilgisi ve sözcük bilgisini edinmekle öğrenilebileceğine inanıyor musunuz?

EVET	36	% 33
HAYIR	73	% 67

Burada da öğrencilerin çoğunluğu sadece dilbilgisi ve sözcük bilgisiyle Arapça'nın öğrenilmeyeceği görüşündedirler.

Madde 10. Arapça öğreniminizde takip ettiğiniz kitap size kolaylık sağlıyor mu?

EVET	49	% 45
HAYIR	60	% 55

Görüldüğü gibi okutulan kitap öğrencilerin ihtiyacını tam olarak karşılamamaktadır.

Madde 11. Ders kitaplarında öğrendiğiniz dilin kültürel özelliklerini yansıtacak öğeler bulunmakta mı?

EVET	27	% 24,8
HAYIR	82	% 75,2

İstatistiklere göre ders kitaplarında Arap dilinin kültürel özelliklerini yansıtacak öğeler yeterli değildir.

4.4.1.4. Dinleme anlama.

Madde 12. Dil öğrenimi açısından dinleme anlama yöntemine gerek duyuyor musunuz?

EVET	93	% 85,3
HAYIR	16	%14,7

Görüldüğü gibi dinleme anlama yöntemine ihtiyaç çok fazladır.

4.4.1.5. Sözlü anlatım.

Madde 13. Dil öğrenimi açısından sözlü anlatıma gerek duyuyor musunuz?

EVET	87	% 79,8
HAYIR	22	% 20,2

İstatistiklerden de görüldüğü gibi sözlü anlatıma ihtiyaç fazladır.

Madde 14. takip ettiğiniz kitapta “Diyalog” çalışmasına yer verilmesini ister misiniz?

EVET	79	% 72,5
HAYIR	30	% 27,5

Verilere göre “Diyalog” çalışması önemlidir.

Madde 15. Dil öğreniminde sözlü anlatımla ilgili “Soru sorma-Cevap verme” alıştırmaları sizce faydalı mı?

EVET	35	% 32,1
HAYIR	74	% 67,9

Sonuç itibarıyla öğrenciler sözlü anlatımla ilgili “Soru sorma-Cevap verme” alıştırmalarının fazla önemli olduğu kanaatinde dirler.

Madde 16. Arapça fonetiğinin gelişmesi için değişik çalışmalara yer verilmesinin size yararlı olacağına inanıyor musunuz?

EVET	83	% 76,1
HAYIR	26	% 23,9

Verilere göre Arapça fonetiğinin gelişmesi için değişik çalışmalara yer verilmesi istenmektedir.

4.4.1.6. Okuma anlama.

Madde 17. Kitabınızın okuma anlama bölümünde “Soru-Cevap” alıştırmalarına yer verilmesi faydalı oluyor mu?

EVET	20	% 18,4
HAYIR	89	% 81,6

İstatistiklere göre okuma anlama bölümlerinde “Soru-Cevap” alıştırmalarına yer verilmesi pek fazla önem arz etmemektedir.

Madde 18. Okuma anlama bölümlerinde “Boşluk Doldurma” alıştırmalarına yer verilmesini ister miydiniz?

EVET	93	% 85,3
HAYIR	16	% 14,7

Verilere göre “Boşluk Doldurma” alıştırmalarına istek daha fazladır.

Madde 19. Okuma anlama bölümlerinde “Çoktan Seçmeli” alıştırmalara yer verilmesini ister miydiniz?

EVET	101	% 92,7
HAYIR	8	% 7,3

Görüldüğü gibi öğrencilerin çoğunluğu “Çoktan Seçmeli” alıştırmalara yer verilmesini istemekteler.

4.4.1.7. Yazılı anlatım.

Madde 20. Kompozisyon yazma çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?

EVET	92	% 84,4
HAYIR	17	% 15,6

Sonuç olarak öğrencilerin çoğu kompozisyon yazma çalışmalarına olumlu yanıt vermektedirler.

Madde 21. Dikte çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?

EVET	39	% 35,8
HAYIR	70	% 64,2

Veriler göz önünde bulundurulduğu zaman dikte çalışmaları pek rağbet görmemektedir.

4.4.1.8. Sözcük bilgisi.

Madde 22. Kitabınızda yeni öğrendiğiniz sözcük listesinin her ünitenin sonunda verilmesi sizce uygun mu?

EVET	28	% 25,7
HAYIR	81	% 74,3

İstatistiklere göre sözcük listesinin her ünite sonunda verilmesine öğrenciler fazla olumlu bakmamaktadırlar.

Madde 23. Öğrendiğiniz yeni sözcük listesinin “Eş ve Zıt” anlamlarına kitapta yer verilmesini ister miydiniz?

EVET	75	% 68,8
HAYIR	34	% 31,2

Görüldüğü gibi öğrenciler “Eş ve Zıt” anlamlı olarak sözcük listesine kitapta yer verilmesine taraftardır.

Madde 24. Öğrendiğiniz yeni kelimeler ve sözcük bilgisi öğelerinin değişik bağlamda kullanılması sizce faydalı oluyor mu?

EVET	103	% 94,5
HAYIR	6	% 5,5

Verilere göre yeni kelimelerin değişik bağlamda kullanılması öğrenciler tarafından büyük oranda onaylanmaktadır.

4.4.1.9. Yöntem.

Madde 25. Arapça'nın öğreniminde grup çalışmalarının faydalı olacağına inanıyor musunuz?

EVET	68	% 62,4
HAYIR	41	% 37,6

İstatistiklere baktığımızda öğrencilerin büyük bir kısmı grup çalışmalarının faydalı olacağına inanmaktalar.

Madde 26. Arapça'nın hareketli olarak öğretilebileceğine inanıyor musunuz?

EVET	96	% 88,1
HAYIR	13	% 11,9

Verilere göre öğrenciler Arapça'nın hareketli olarak öğretilebileceği kanaatinde dirler.

TABLO 1. Öğrenci Anketi Verilerinin İstatistiksel Dökümü:

Anketteki maddeler	Seçenekler				
	% 3,6	% 4,8	% 7,3	% 17,4	% 51,3
1	4	5	8	19	56
	Evet%			Hayır%	
2	53,2			46,8	
3	21,1			78,9	
4	70,6			29,4	
5	83,5			16,5	
6	61,5			38,5	
7	79,8			20,2	
8	56,9			47,1	

9	33	67
10	45	55
11	24,8	75,2
12	85,3	14,7
13	79,8	20,2
14	72,5	27,5
15	32,1	67,9
16	76,1	23,9
17	18,4	81,6
18	85,3	14,7
19	92,7	7,3
20	84,4	15,6
21	35,8	64,2
22	25,7	74,3
23	68,8	31,2
24	94,5	5,5
25	64,2	37,6
26	88,1	11,9

4.4.2. Öğretmen Anketinden Edinilen Verilerin Çözümlemesi.

Ankete katılan öğretmen sayısı: 4 (Üniversite)

3 (Lise)

Azerbaycan'da okutulan, Memmedov'un yazdığı Arapça kitaplarını takip eden öğretim elemanları ve öğretmenlerin kitapla ilgili görüşlerini ortaya koyan 19 sorudan oluşan anketin istatistiksel dökümü aşağıdadır:

4.4.2.1. Fiziksel özellikler.

Soru 1. Kitabın fiziksel görünümü (kapak, sayfa görüntüsü, cilt, v.b.) çekici mi?

EVET	2	% 28,6
HAYIR	5	% 71,4

Ankete katılan öğretmenlerin (%71,4) ü kitabın görünüm olarak çekici özellikler taşımadığını düşünmektedirler.

Soru 2. Ders kitaplarının dışında Arapça öğretimini destekleyecek hangi araç-gereçleri kullanıyorsunuz? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Öğretmen kitabı	5	% 71,4
Bilgisayar	0	% 0
Ses bantları	1	% 14,3
Video	0	% 0
Diğer (Lütfen belirtiniz.)		
Yazı tahtası	1	%14,3

Görüldüğü gibi öğretmen kitabı öğretmenlerin bizzat yararlandıkları kitap (%71,4) oranında olumlu yanıt almıştır. Ses bandı (%14,3), yazı tahtası ise (%14,3) gibi bir orana sahiptir.

4.4.2.2. İçerik.

Soru 3. Kitapta ne tür dilbilimsel tanımlamalara yer verilmiştir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Yapısal	4	% 57,1
Durumsal	1	% 14,3
Kavramsal	4	% 57,1
İşlevsel	2	% 28,6
Diğer	0	% 0

Verilere göre kitapta yapısal, durumsal, kavramsal ve işlevsel tanımlamalara yer verilmektedir.

Soru 4. Kitapta hangi temel beceri öne çıkmaktadır? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Dinleme anlama	6	% 85,7
Sözlü anlatım	1	% 14,3
Yazılı anlatım	5	% 71,4
Okuma anlama	3	% 42,8

Kitapta dinleme anlama ve yazılı anlatım becerileri öne çıkmaktadır.

Soru 5. Kullandığımız eğitim kitaplarında alt becerilere (Dilbilgisi, Sözcük bilgisi) yönelik alıştırmalar var mıdır?

EVET	2	% 28,6
KISMEN	5	% 71,4
HAYIR	0	% 0

Kitabın dilbilgisi, sözcük bilgisi gibi alt becerilere öğretmenler (% 71,4) kısmen, (%28,6) evet yanıtını vermişlerdir.

Soru 6. Kitaplardaki metin türleri nasıldır? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Şiirler, bilmeceler, bulmacalar	0	% 0
Edebî metinler	6	% 85,7
Diyaloglar	7	% 100
Hikâyeler ve fıkralar	0	% 0
Görsel metinler	0	% 0

Kitaptaki metinlerin genellikle diyaloglar ve edebî metinlerden oluştuğu görülmektedir. Geri kalan metin türlerine ise yer verilmemektedir.

Soru 7. Kitapların içeriği nasıl düzenlenmiştir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Dilbilgisi konularına göre	7	% 100
Durum konularına göre	0	% 0
Çalışma becerilerine göre	0	% 0
Diğer	0	% 0

Kitabın içeriği dilbilgisi konularına göre düzenlenmiştir.

4.4.2.3. Dinleme anlama.

Soru 8. Öğrencinin ilgi ve düzeyine uygun mu?

EVET	5	% 71,4
KISMEN	2	% 28,6
HAYIR	0	% 0

Dinleme anlama bölümlerinin öğrencilerin ilgi ve düzeyine uygun olduğu belirtilmiştir.

4.4.2.4. Sözlü anlatım.

Soru 9. Sözlü anlatım bölümlerinde alıştırmalar ne türdendir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Soru sorma	7	% 100
Cevap verme	7	% 100
Diyalog kurma	2	% 28,6
Diğer	0	% 0

Sözlü anlatım bölümlerinde en fazla soru sorma ve cevap verme alıştırmalarının bulunduğu, diyalog kurmaya ise daha az yer verildiği görülür.

4.4.2.5. Okuma anlama.

Soru 10. Sözvarlığı ve dilbilgisi öğelerinin işlevsel niteliği var mıdır ?

EVET	3	% 42,8
KISMEN	4	% 57,2
HAYIR	0	% 0

Okuma anlama bölümlerinde kullanılan metinlerin dilbilgisi ve sözvarlığı gibi öğelerin işleyici nitelikte olduğu belirtilmiştir.

Soru 11. Kullandığınız ders kitaplarının okuma anlama bölümlerindeki alıştırmalar hangi türdendir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Soru sorma	6	% 85,7
Doğru yanlış	0	% 0

Metin hakkında bilgi sahibi olmaya yönelik	7	% 100
Diğer	0	% 0

Yukarıda da görüldüğü gibi kitapta daha ziyade metin hakkında ayrıntılı bir bilgi sahibi olmaya yönelik ve soru cevap alıştırmaları bulunmaktadır. Doğru yanlış alıştırmalarına ise kitapta yer verilmemiştir.

4.4.2.6. Yazılı anlatım.

Soru 12. Kullandığınız eğitim kitaplarında yazılı anlatım bölümlerindeki alıştırmalar hangi türdendir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Dikte tekniği	1	% 14,3
Paragraf yazma	2	% 28,6
Kompozisyon	6	% 85,7
Diyalog	3	% 42,8
Cümle yazma	7	% 100
Özet çıkarma	0	% 0
Diğer	0	% 0

Ankete katılan öğretmenler, yazılı anlatım bölümlerinde en fazla, “cümle yazma ve kompozisyon yazma” alıştırmalarının kullanıldığını belirtirken, diğer alışırma türlerinin kullanma oranı yukarıda olduğu gibidir.

4.4.2.7. Sözvarlığı ve dilbilgisi yapıları.

Soru 13. Kullandığınız kitaplardaki sözvarlığı ve dilbilgisinin yükü öğrencilerin seviyesine uygun mu?

EVET	2	% 28,6
KISMEN	5	% 71,4
HAYIR	0	% 0

Öğretmenler, sözvarlığı ve dilbilgisi yükünün öğrencinin düzeyine kısmen uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Soru 14. Kullandığınız kitaplarda sözvarlığı ne şekilde kullanılmaktadır? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

Anlamları Arapça veriliyor	7	% 100
----------------------------	---	-------

Listesi veriliyor	0	% 0
Eş ve zıt anlamlı veriliyor	0	% 0
Anlamları bağlamdan anlaşılıyor	0	% 0
Diğer	0	% 0

Kitaptaki sözcüğünün anlamları Arapça verilmektedir.

Soru 15. Dilin özelliğinden kaynaklanan hatalara sebep olabilecek dilbilgisi konuları veriliyor mu?

EVET	4	% 57,2
KISMEN	3	% 42,8
HAYIR	0	% 0

Kitabın, dilin özelliğinden kaynaklanan hatalara sebep olabilecek dilbilgisi konularına özel bir önem verdiği düşünülmektedir.

4.4.2.8. Çalışma kitabı.

Soru 16. Okuttuğunuz ders kitabının çalışma kitabı var mı? Varsa ne tür özellikler taşıyor?

Ders kitabı öğrenciye tek başına çalışma imkânı sağlıyor	6	% 85,7
kazanılan bilgileri ölçmeye yönelik testler içeriyor	0	% 0
Dört temel beceriye (dinleme, konuşma, okuma, yazma) yönelik yeterli sayıda alıştırmaya içeriyor	0	% 0
Ders kitabında geçen konuların bir tekrarını yapıyor	1	% 14,3
Diğer	0	% 0

Ankete katılan öğretmenler genellikle ders kitabının öğrenciye tek başına çalışma imkânı sağladığını belirtmişlerdir.

4.4.2.9. Öğretmen kitabı.

Soru 17. Okuttuğunuz ders kitabının öğretmen kitabı var mı?

Öğretmene yöntem kullanımı konusunda bilgi

veriyor	0	% 0
Ders kitabında geçen alıştırmaların cevaplarına yer veriliyor	0	% 0
Öğretmene yardımcı olacak materyal kullanımı konusunda yeterli bilgi veriyor	0	% 0
Kazanılan becerileri ölçmeye yönelik testler veriliyor	0	% 0
Diğer.(Lütfen belirtiniz.)		
Kendileri öğretmen kitabı hazırlıyorlar	7	% 100
Öğretmenler kendileri öğretmen kitabı hazırlıyorlar.		

4.4.2.10. Yöntem.

Soru 18. Kullandığınız kitaba uygun öğrenme öğretme tekniklerini lütfen işaretleyiniz? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)

İkili çalışma	1	% 14,3
Hareketle yanıt	2	% 28,6
Grup çalışması	6	% 85,7
Öğretmen öğrenci çalışması	7	% 100

Öğretmenler söz konusu kitaba uygun olarak öğretmen-öğrenci çalışması tekniğinin kullanılmasını belirtmektedirler.

4.4.2.11. Kitabın geneline ilişkin görüşleriniz?

Anketin 19.cu ve son sorusuyla öğretmenlerden kitabın geneline ilişkin görüşleri istenmiştir:

1. Bilindiği gibi Arap kültürü Azerbaycan kültürüne nazaran bir takım değişiklikler arz etmektedir. Bu kültür farklılığı Arapça öğreniminde metodolojik olarak aşılabilecek niteliktedir. Bunun için de özellikle Arabistan başta olmak üzere Arapça'nın iyi öğretildiği ülkelerde yetişmiş yerli uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır.

2. Sovyet ideolojisinin dinsizlik politikası, Arapça eğitim sahasını da sekteye uğratmıştır. Öyle ki, Sovyet döneminde basılmış Arapça ders kitaplarında dinî konulu hiçbir metne yer verilmemiştir. Dolayısıyla kitaptaki bu eksiklik öğretimde çeşitli

zorluklara neden olmuştur. Fakat bu kitaplar faydasızdır da diyemeyiz. Bu eksiklikler Sovyet sonrası baskılarda olabildiğince ortadan kaldırılmıştır.Yeni basılmış kitapta ise, görsel ve işitsel araçlara yer verilmemektedir. Oysa bilindiği gibi yabancı dil öğreniminde bu araç ve gereçler önem arz etmektedir. Umarız bundan sonra yayınlanacak ders kitaplarında bu tür eğitimde önemli unsur olan bu araçlara da yer verilir.

TABLO 2. Öğretmen Anketi Verilerinin İstatistiksel Dökümü:

Sorular	Seçenekler						
	Evet		Kısmen			Hayır	
1	28,6		0			71,4	
	% 1	% 2	% 3	% 4	% 5	% 6	% 7
2	5	0	1	0	1	-	-
3	57,1	14,3	57,1	28,6	0	-	-
4	85,7	14,3	71,4	42,8	-	-	-
5	28,6		71,4			0	
6	0	85,7	100	0	0	-	-
7	100	0	0	0	-	-	-
8	71,4		28,6			0	
9	100	100	28,6	0	-	-	-
10	42,8		57,2			0	
11	85,7	0	100	0	-	-	-
12	14,3	28,6	85,7	42,8	100	0	-
13	28,6		71,4			0	
14	100	0	0	0	0	-	-
15	57,2		42,8			0	
16	85,7	0	0	14,3	0	-	-
17	0	0	0	0	100	-	-

18	14,3	28,6	85,7	100	-	-	-
----	------	------	------	-----	---	---	---

4.5. Veri Sonuçlarına ve İncelemelere Göre Azerbaycan'da Okutulan Arapça Ders Kitapları İçin Öneriler:

Bilindiği gibi sağlam ve tutarlı bir öneride bulunabilmek için veri sonuçlarına başvurulmalıdır. Yani verilerden yola çıkarak öneride bulunabileceği düşünülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere öneriler veri sonuçları ve incelemelere göre yapılacaktır.

Bakü Devlet Üniversitesi Şerksünaslık Fakültesi Arap Dili Bölümü öğrencilerinin yanıtladığı anketin veri sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin büyük bir kısmı Arapça öğrenmenin iyi bir iş bulabilmede bir araç olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden görsel ve işitsel araçlardan yoksun bir ders kitabı onlara sıkıcı gelmektedir. Bu problem, verdikleri Arapça öğrenmedeki amaçları yanıtlarda daha çok bir dil öğrenme ve kısmen dinî gaye olan orta öğrenim ve lise öğrencilerinde de görülmektedir.

Öğrenci anketinin 3.maddesinde öğrencilerin (%78,9)'u takip ettikleri ders kitabının görünüşünün (kapak, sayfa görüntüsü, cilt, v.b.) çekici özellik taşımadığını belirtmişlerdir. Burada altı çizilmesi gereken bir husus şudur: Sovyet dönemi eğitim sisteminde yabancı dil öğretim kitapları genelde ciltli ve kaliteli basılmaktaydı. Fakat bu kitapların da yine (ses bantları, video kasetleri) içerik olarak eksiklikleri vardı. Yeni basılan kitapların fiziki özellikleri iyi değildir. Örneğin, kitaptaki resimler siyah beyaz basılmıştır. Bu durum özellikle orta öğrenim öğrencilerine zorluklar çıkarmaktadır.

Öğrencilerin geneli ise, ders hocalarından memnundurlar. Araç-gereçlerin kullanılacağı durumda ise, hem öğretmenlerin, hem de öğrencilerin işi kolaylaşacaktır. Öğrencilerin çoğunluğu ise, Arapça öğrenmenin zevkli ve kolay olduğunu düşünmektedirler. Yukarıda da belirtildiği gibi öğrenciler yabancı dil öğrenirken video kasetleri ve ses bantlarının kullanılmasının kendileri için faydalı olduğunu düşüncesindedirler. Ancak öğretmen anketi veri sonuçlarından da anlaşıldığı üzere ders kitabının video kasetleri ve ses bantları bulunmamaktadır.

Öğrenciler, öğrenci anketinin 6. maddesinde kitapta kullanılan metinlerin otantik olmasını isterken, öğretmen anketi veri sonuçlarına göre öğretmenlerin %85,7, kitapta kullanılan dilin kısmen gerçekliğe sahip olduğu ve gerçek yaşama dönük olduğunu (edebî metinler ve diyaloglar) düşünmektedir.

Dört temel dil beceriye yönelik bölümlerde dinleme ve anlamamanın, öğrencilerin ilgi ve düzeyine uygun olduğu gözlenmektedir. Sözlü anlatım ise arka planda kalmaktadır. Okuma anlama bölümlerinin öğrenci ilgi, ihtiyaç ve sosyal yaşamlarına kısmen uygun olduğu gözlenmiştir. Yazılı anlatım ise, “kompozisyon yazma” alıştırmalarıyla telafi edilirken, diğer yazılı anlatım türlerine çok az değinilmiştir. Kısaca bu durumlar göz önünde bulundurulursa, kitabın düzeyi daha farklı olacaktır.

Ayrıca öğretmen anketinin 19. sorusunda da belirtildiği gibi kültürel farklılık her zaman karşımıza çıkmaktadır. Bunu ortadan kaldırmak çok zaman alabilir. Bunun için Azerbaycanlı hocaların da belirttiği gibi Arap dilini ve kültürünü iyi bilen insanlara ihtiyaç vardır. Zamanla bu kültürel farklılığı Türk kültürüne uyarlamanın kolay olacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan yabancı dil metodu olarak kullanılan “Dilbilgisi-Çeviri” metodu uygulandığından konuşma becerisi göz ardı edilmiştir. Oysa konuşma becerisi, dört temel beceriden bir tanesidir ve dil öğreniminde diğer beceriler kadar önem arz etmektedir. Yeni baskılarda bu eksiklik de göz önünde bulundurulursa, öğrenim açısından geliştirilmiş ders kitapları basılabilir. Bu, kuşkusuz Arapça öğreniminin zevkli ve kolay olmasına katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Arapça'nın Azerbaycan'daki tarihçesine kısa bir göz attığımızda, Arap dilinin düzenli şekilde öğretilmesinin ilk aşamasını, Arapların Azerbaycan'a gelmesi ve Azerbaycan'ın İslâm dinini kabul etmesiyle başlatmak mümkündür. Ortaçağ Azerbaycan'ında edebî dil Farsça olduğu için Arapça müstakil bir eser bulunmamakla beraber, Farsça yazılan eserlerin içerisinde bâzen kelime, bâzen de beyit hâlinde Arapça unsurlara rastlamak mümkündür. Bu durum Azerbaycan'ın Sovyet hakimiyetine kadar devam etmiştir. Sovyetler döneminin başlarında kesintiye uğrayan Arapça öğretimi 1950'de yeniden başlamıştır.

Günümüzde ise Arapça, Bakü Devlet Üniversitesinde, Azerbaycan Beynelhalk Üniversitesinde, Asya Üniversitesinde, Hazar Üniversitesinde, Kafkaz Üniversitesinde, Dağıstan Üniversitesinin Azerbaycan Şubesinde, Âli Diploması Kolejinde, İçtimaî-Siyasî Kolejde, Gence ve Mingecevir Üniversitelerinde, 44, 132, 199 sayılı devlet liselerinde, ayrıca birkaç özel lise ve gimnazyalarda öğretilmektedir.

Azerbaycan'da günümüzde Arapça öğretiminde çeşitli yöntemlere dayanan kitaplar kullanılmaktadır. Fakat, bu kitapların içerisinde Prof. A. C. Memmedov'un yazdığı Arapça kitapları Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından üniversiteler ve liseler için ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Ancak Memmedov'un ders kitabı dışında Arapça öğretimiyle ilgili başka kitaplar da bulunmaktadır. Bu çalışmada Memmedov'un söz konusu kitapları ele alınmayarak, yalnızca, üniversite ve liselerde ders kitabı olarak okutulan eserler incelenmiştir.

Şerkşünaslık Fakültesinin Arap Dili Bölümünün öğrencileri için, 1962, 1972, 1974 ve 1998 yılı kitapları yazılmıştır. Günümüzde ise söz konusu kitabın 1998 yılı baskısı Azerbaycan Üniversitelerinin Arap Dili Bölümlerinde kullanılmaktadır. Bu kitap genelde klasik metodu esas alarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla temel dil becerisini öğretme sırası, direkt metoddaki sıralamadan farklıdır. Memmedov'un kitabında genelde

dinleme ve yazma becerisi ön planda tutulmaktadır. Okuma becerisi ise, iki aşamada yapılmaktadır. Birincisinde yazma becerisinin öğretilmesinden sonra kelimenin okunmasına geçilir. İkinci aşama ise, daha çok anlama becerisini geliştirmeye yöneliktir. Öğrenciler belli bir parçayı okumak için hazırlık yaparlar. Bu hazırlık parçanın okunmasına yardımcı olacak dilbilgisi öğretimiyle ilgilidir. Gramer bilgisi alıştırmaya ve ev ödevleri yapılarak öğretildikten sonra, öğretmenin gözetimi altında okuma becerisine geçilmektedir. Konuşma becerisine ise, kitabın son konularında daha ağırlıklı yer verilmektedir.

Azerbaycan eğitim sisteminde lise kelimesi eğitim süresinin 1-11 yıllarını kapsamaktadır. Arapça gimnazyalarda ikinci sınıftan itibaren zorunlu, diğer okullarda ise seçmeli olarak okutulmaktadır. Azerbaycan'da liseler için yazılan ilk Arap dili kitabı 1965 yılında basılmıştır. VII. ve VIII. sınıflar için yazılan bu kitapların yazarları, A.C.Memmedov, T.M.Cahanî ve M.N.Garayev'dir. Memmedov'un 1988 yılından başlayarak II., III., IV., V., VI. ve VII. sınıflar için yazmış olduğu kitaplar da içerik bakımından 1965 yılı baskısından pek de farklı değildir. Dört temel dil becerisi açısından Memmedov'un liseler için yazdığı kitaplar, üniversiteler için yazdığı kitaplardan pek farklılık arz etmemektedir.

Kitapların geneline bakıldığında, kitaplarda daha çok yapısal, durumsal ve kavramsal tanımlamalar olduğu gibi, az da olsa işlevsel tanımlar bulunmaktadır. Kitapların genelinde kullanılan dil kısmen gerçekliğe sahip olup, yazılı anlatım ve sözlü anlatım gibi temel beceriler öne çıkmaktadır. Bununla beraber dilbilgisi, sözcük bilgisi gibi alt becerilerin gelişmesine yönelik de yeterli sayıda alıştırmalar vardır. Kitaplarda diyaloglar, hikâyeler ve atasözleri, yazarlarca hazırlanmış metinler ve edebî metinler yer almaktadır. Resim, karikatür, harita v.b. görsel metinler, bilimsel rapor ve makalelere, şiirlere, şarkılara, bilmecelelere, bulmacalara pek rastlanmamaktadır. Genel olarak kitaplarda içerik, durum konularına göre düzenlenmiştir. Ünitelerin içeriği iletişim kurmaya yöneliktir. Kitapların içeriği kolaydan zora sarmal biçimde sıralanmıştır.

Söz konusu kitaplar dinleme-anlama becerisine, yazılı anlatım becerisi kadar yer vermemektedir. Yazılı anlatım bölümlerinde kompozisyon yazma, tümce yazma, diyalog

yazma ve paragraf yazma alıştırmaları yer almaktadır. Sözlü anlatım bölümlerinde günlük yaşamda iletişim yönünden gereksinim duyulan konular, öğrencinin duygu ve düşüncelerini kısmen ifade edebilmektedir. Bu bölümlerde soru sorma, cevap verme, diyalog kurma gibi alıştırmalar bulunmaktadır.

Okuma anlama metinlerinin uzunlukları genelde öğrencinin seviyesine uygundur. Ancak kısmen öğrencinin ilgi ve geçmiş bilgilerine yöneliktir. Okuma anlama bölümlerinde soru-cevap ve metin hakkında genel bir bilgiye sahip olmaya yönelik sorulara yer verilmektedir. Ayrıca kitaplardaki sözcük listesinin listesi önce her ünitenin sonunda ünitelerde kullanıldığı sıraya göre, daha sonra kitabın sonunda alfabetik sıraya göre dilbilgisel sınıflandırma yapmaksızın eş ve zıt anlamlarıyla birlikte verilmektedir.

Günümüzde Azerbaycan'ın devlet ve özel üniversitelerinde, ayrıca liselerinde kullanılan Arapça kitapları, klasik metodlara dayanan ders kitapları olduğu için modern devrin ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Bu kitaplarda konuşma becerisi tamamen ihmal edilmiştir. Dokuz yıl lisede veya gimnaziyada Arapça öğrenen öğrenciler Arapça konuşamamakta, Araplarla iletişim kuramamaktadırlar. Aynı şekilde Arapçayı üniversitede dört yıl boyunca haftada sekiz saat okuyan öğrenci, bu sürenin sonunda Arapça yazmakta, okumakta ve tercüme yapmaktadır. Ancak Arapça konuşamamaktadır. Modern devrin ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda, Arapça yazan ve okuyan insandan daha çok konuşan kimselere ihtiyaç bulunmaktadır.

Gerek lise, gerekse üniversite öğrencilerinin Arapçayı rahat konuşamamaları onların Arapça'ya olan ilgilerini azaltmaktadır. Bu durum kimi öğrencilerin modern metodla eğitim yapan başka dillere yönelmelerine neden olmaktadır. Arapçadan kaçışı önlemek için, uyguladığımız anket verilerinde de görüldüğü gibi Arapça kitaplarının seçmeli metotla yazılması ve yeni tekniklerin öğretimde uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağayeva, N.A., **Orta Esr Azerbaycan Dilçileri**, Elm Neşriyatı, Bakü 1994.
- Ahmedov, B.A.; Hacıyev A.N., **Pedagogikanın Ganunları ve Prensipieri**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1993.
- Ahmedov, H., **XIX. Esr Azerbaycan Mektebi**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1985.
- Azerbaycan Tarihi Uzak Geçmişten 1870-ci Illere Geder**, Aliyarov, S., (Editör) Azerbaycan Neşriyatı, Bakü 1996.
- Azerbaycan Tarihi**, Yusifov, Yusif.; Bünyadov, Ziya, (Editör) Elm Neşriyatı, Bakü 1994.
- Baranov, H.K., **Arapça-Rusça Sözlük**, Moskova 1984.
- Başkan, Özcan, **Yabancı Dil Öğretimi, İlkeler ve Çözümler**, İstanbul 1969.
- Demircan, Ömer, **Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri**, İstanbul 1990.
- Demirel, Özcan, **Yabancı Dil Öğretimi**, Ankara 1990.
- Efendizade, M., **Miftahu'l-Lisani'l-Arap**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1947.
- el-Hayderî, Alî; el-Hayderî Muhammed, **el-Medhel İle Taallumi'l-Mükalemeti'l 'Arabiyye**, IV Bölüm, Mektebetu'l-İlemi'l-İslamiyye, Tehran 1998.
- eş-Şurtunî, Reşîd, **Talimu'l-lugati'l-'Arabiyye**, IV. Bölüm, Mektebu'l- İlemi'l-İslâmî, Tehran 1985.
- Fethullah ed-Dabbâh, **Ta'limu'l-Lugati'l-'Arabiyye**, VBölüm, İzmir (tarihsiz).
- Halidov, B.Z., **Arap Dili Dersliği**, Muallim Neşriyatı, Taşkent 1965.
- Hengirmen, Mehmet, **Almanlara Türkçe Öğretimi**, Ankara 1992.
- Kitab-i Dede Korkut**, Zeynalov, F., Alizade, S., (Editör) Yazıçı Neşriyatı, Bakü 1988.
- M.A.Sabir, **Hophopname**, Yazıçı Neşriyatı, Bakü 1980.
- Mahmudov, M.R., **Piyada Tebriz'den Şam'a Geder**, Elm Neşriyatı, Bakü 1982.
- Memmedeliyev, V.M., **Arap Dilçiliği**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1985.
- Memmedov, A.C., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1958.
- ....., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1962.

- .....; Cahanî T.M.; Garayev M.N., **Arap Dili, IX. – XI. Sınıflar İçin Derslik**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1965.
- .....; Cahanî T.M., **Arap Dili, VII. – VIII. Sınıflar İçin Derslik**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1966.
- ....., **A.D.U.'nin Şerksünaslik Fakültesinin Tarihi Hakkında**, A.D.U.'nin Elmi Eserleri, Şerksünaslik Seriyası, A.D.U.'nin Neşriyatı, Bakü 1969 No.1.
- ....., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1971.
- ....., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1972.
- ....., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1973.
- ....., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1974.
- ....., **Arap Dili, II. sınıf**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1986.
- ....., **Arap Dilinin Kısa Kursu**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1988.
- ....., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1988.
- ....., **Arap Dili, III. sınıf**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1988.
- ....., **Arap Dili, IV. sınıf**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1992.
- ....., **Arap Dili, V. sınıf**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1993.
- ....., **Arap Dili, VI. sınıf**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1994.
- ....., **Arap Dili, VII. sınıf**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1994.
- ....., **Arap Dili**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1998.
- ....., **Sovyet Azerbaycan'ında Arapşünaslık**, A.D.U. 'nin Elmi Eserleri, Şerksünaslık Seriyası, A.D.Ü.'nin Neşriyatı, Bakü 1972 n.2.
- Mîhâ'îl İsmet, **Ta'limu'l-Lugati'l-'Arabiyye ligayri Nâtikine bihâ**, IV Bölüm, Riyad 1993.
- Mollayev, İ.A., **Orta Esr Azerbaycan Mütefekkirleri Telim Terbiye Hakkında**, Maarif Neşriyatı, Bakü 1996.
- Muhammed, 'Alî el-Hûlî, **Esâlibu Tedrisi'l-'Arabiyye**, Riyad 1986.
- Orucova, L.M., **"ez-Zencanî'nin Mebdeu'l Fi Tesrif" Eseri**, Elm Neşriyatı, Bakü 1977.
- Paşazade, A., **Gafkaz'da İslâm**, Azerneşr, Bakü 1991.

- Sarı, Mevlüt, **el-Mevârid, Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul 1984.
- Sînî, M.İ.; Sâlih, M.A.; Abdul-‘Azîz, N.M.; Suleymân, M.A., **el-‘Arabiyye li’l-Hayât**, Riyad 1983.
- Sînî, Mahmûd İsmâ’îl, “Yabancı Dil Öğretim Metodları Hakkında Bir Araştırma”, (Çev. Hüseyin Elmalı) **D.E.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İzmir 1989.
- Stern, H.H., **Fundamental Concepts of Language Teaching**, London 1987.
- Swarbric Ann, **Teaching Modern Languages**, London 1994.
- Şerbetov, G.Ş., **Sovyetler Birliğinde Arapşünaslık**, Şerg Edebiyatı Neşriyatı, Moskova 1959.
- Şerifov, K.K.; Abdu’l-Ganî Nuhavî, **Halise Karazade ve Onun Edebi Tekstoloji Faaliyeti**, Elm Neşriyatı, Bakü 1994.
- Topaloğlu, Bekir; Karaman, Hayrettin, **Sarf-Nahiv, Arapça Dilbilgisi**, İstanbul 1988.
- Vekilova, L.G., **Rus Dilinin Azerbaycan'da Tedris Tarihinde**, Elmi Pedogoji Edebiyat Neşriyatı, Bakü 1960.

EKLER

Ek 1. ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN ANKETİ

A. Öğrenci Anketi:

Değerli Öğrenciler,

Bu anket, Arapça ders kitaplarının içerik ve dört temel dil becerisi açısından değerlendirilmesi için hazırlanmıştır.

Bu değerlendirmenin sağlıklı olabilmesi için sizlerin de görüşleri önem arz etmektedir.

Ankete katılarak araştırmamıza bulunduğunuz katkıdan dolayı teşekkür ederim.

Mesud Babayev.

Soruları okuyarak, uygun seçeneği parantez içine (x) işaretleyiniz.

Arapça öğrenmedeki amaç.

1. Arapça öğrenmenizin nedeni?

- ( ) Dinî gaye
( ) İyi bir iş bulabilmek
( ) Arap kültürünü ve insanını tanımak
( ) Diğer (Lütfen Belirtiniz).....

Fiziksel özellikler.

2. Arapça eğitim kitaplarının fiziki özellikleri (kapak, sayfa görüntüsü, cilt, v.b.) sizce önem taşımakta mıdır?

- ( ) evet ( ) hayır

3. Takip ettiğiniz ders kitabı fiziksel olarak çekicilik özelliğine sahip mi?

- ( ) evet ( ) hayır

4. Arapça öğreniminde görsel araç - gereç (video, film, slayt, bilgisayar, cd v.b.) kullanılması sizin için faydalı mı?

- ( ) evet ( ) hayır

5. Arapça öğreniminde işitsel araç (ses bantları, kasetler) kullanılması sizin için faydalı mı?

- ( ) evet ( ) hayır

İçerik.

6. Sizce eğitim kitabınız içerisinde yer alan metinlerin konusu otantik (gerçek olaylar ve kişiler v.b.) mi olmalı?

( ) evet ( ) hayır

7. Eğitim kitabınızda yer alan görsel örneklendirmeler (fotoğraf, resim, harita, karikatür, tablo v.b.) size kolaylık sağlıyor mu?

( ) evet ( ) hayır

8. Ders kitabınızda bilimsel raporlar ve makalelere yeterince yer verilmesi hoşunuza gidiyor mu?

( ) evet ( ) hayır

9. Arap dilinin sadece dilbilgisi ve söz varlığını edinerek öğrenileceğine inanıyor musunuz?

( ) evet ( ) hayır

10. Arapça öğreniminde takip ettiğiniz kitap dil öğrenimi açısından size kolaylık sağlıyor mu?

( ) evet ( ) hayır

11. Ders kitaplarında öğrendiğiniz dilin kültürel özelliklerini yansıtacak öğeler bulunmakta mı?

( ) evet ( ) hayır

Dinleme anlama.

12. Dil öğrenimi açısından dinleme anlama yöntemine gerek duyuyor musunuz?

( ) evet ( ) hayır

Sözlü anlatım.

13. Dil öğrenimi açısından sözlü anlatıma gerek duyuyor musunuz?

( ) evet ( ) hayır

14. Takip ettiğiniz kitapta "Diyalog" çalışmasına yer verilmesini ister misiniz?

( ) evet ( ) hayır

15. Dil öğreniminde sözlü anlatımla ilgili " Soru sorma - Cevap verme" alıştırmaları sizce faydalı mıdır?

( ) evet ( ) hayır

16. Arapça fonetiğinin gelişmesi için değişik çalışmalara yer verilmesinin size yararlı olacağına inanıyor musunuz?

( ) evet ( ) hayır

Okuma anlama.

17. Kitabınızın okuma anlama bölümlerinde "Soru - Cevap" alıştırmalarına yer verilmesi faydalı mı?

( ) evet ( ) hayır

18. Okuma anlama bölümlerinde "Boşluk Doldurma" alıştırmalarına yer verilmesini ister miydiniz?

( ) evet ( ) hayır

19. Okuma anlama bölümlerinde "Çoktan Seçmeli" alıştırmalara yer verilmesini ister miydiniz?

( ) evet ( ) hayır

Yazılı anlatım.

20. Kompozisyon yazma çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?

( ) evet ( ) hayır

21. Dikte çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?

( ) evet ( ) hayır

Sözvarlığı-dilbilgisi.

22. Kitabınızda yeni öğrendiğiniz sözvarlığı listesinin her ünite sonunda verilmesi sizce uygun mu?

( ) evet ( ) hayır

23. Öğrendiğiniz yeni söz varlığının "eş ve zıt" anlamlılarına kitapta yer verilmesini ister misiniz?

( ) evet ( ) hayır

24. Öğrendiğiniz yeni kelimeler ve dilbilgisi öğelerinin değişik bağlamda kullanılması size fayda sağlıyor mu?

( ) evet

( ) hayır

Yöntem.

25. Arapça öğreniminde grup çalışmalarının faydalı olacağına inanıyor musunuz?

( ) evet

( ) hayır

26. Arapça'nın hareketli olarak öğretilbileceğine inanıyor musunuz?

( ) evet

( ) hayır

Öğretmen Anketi

Değerli Öğretmenler,

Bu anket, Arapça ders kitaplarının içerik ve dört temel dil becerisi açısından değerlendirilmesi için hazırlanmıştır.

Bu değerlendirmenin sağlıklı olabilmesi için sizlerin de görüşleri önem arz etmektedir.

Ankete katılarak araştırmamıza bulunduğunuz katkıdan dolayı teşekkür ederim.

Mesud Babayev.

Soruları okuyarak, uygun seçeneği parantez içine (x) işaretleyiniz.

Fiziksel Özelliler.

1. Kitabın fiziksel görünümü (kapak, sayfa görüntüsü, cildi v.b.) çekici mi?

( ) evet

( ) hayır

2. Ders kitaplarının dışında Arapça öğretimini destekleyecek hangi araç - gereçleri kullanıyorsunuz?

( ) Öğretmen kitabı

( ) Bilgisayar

( ) Ses bantları

( ) Video

( ) Diğer (Lütfen belirtiniz).....

İçerik.

3. Kitaplarda ne tür dilbilimsel tanımlamalara yer verilmiştir?

( ) Yapısal (Dilbilgisine yönelik)

( ) Durumsal (Günlük yaşama yönelik)

( ) Kavramsal (Dil kullanımından bahsedilirken bazı unsurların açıklanması)

( ) İşlevsel (Örneğin: Bir emir cümlesinin diğer işlevleri; rica, soru v.b.)

( ) Diğer (Lütfen belirtiniz).....

4. Kitaplarda hangi temel beceri öne çıkmaktadır? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

( ) Dinleme anlama

( ) Sözlü anlatım

( ) Yazılı anlatım

( ) Okuma anlama

5. Kullandığınız eğitim kitaplarında alt becerilere (dilbilgisi, sözcük bilgisi) yönelik alıştırmalar var mıdır?

( ) Evet

( ) Kısmen

( ) Hayır

6. Kitaplardaki metin türleri nasıldır? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

( ) Şiirler; bilmeceler; bulmacalar;

( ) Edebî Metinler

( ) Diyaloglar

( ) Hikâyeler ve fıkralar

( ) Görsel metinler

7. Kitapların içeriği nasıl düzenlenmiştir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

( ) Dilbilgisi konularına göre

( ) Durum konularına göre

( ) Çalışma becerilerine göre

( ) Diğer (Lütfen Belirtiniz)

Dinleme anlama.

8. Dinleme anlama öğrencinin ilgi ve düzeyine uygun mu?

( ) evet

( ) kısmen

( ) hayır

Sözlü anlatım.

9. Sözlü anlatım bölümlerinde alıştırmalar ne türdendir? (Birden fazla İşaretleme yapabilirsiniz)

( ) Soru sorma

- Cevap verme
 Diyalog kurma
 Diğer (Lütfen Belirtiniz)....

Okuma anlama.

10. Sözvarlığı ve dilbilgisi gibi öğelerin işlevsel niteliği var mıdır?

- evet kısmen hayır

11. Kullandığınız eğitim kitaplarının okuma - anlama bölümlerindeki alıştırmalar hangi türdendir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

- Soru cevap
 Doğru yanlış
 Metin hakkında ayrıntılı bir bilgi sahibi olmaya yönelik
 Diğer (Lütfen Belirtiniz).....

Yazılı anlatım.

12. Kullandığınız eğitim kitaplarının yazılı anlatım bölümlerindeki alıştırmalar hangi türdendir? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

- Paragraf yazma
 Kompozisyon yazma
 Diyalog yazma
 Cümle yazma
 Dikte tekniği
 Özet çıkarma
 Diğer (Lütfen belirtiniz).....

Sözvarlığı.

13. Kullandığınız kitaplardaki sözvarlığı ve dilbilgisinin yükü öğrencilerin seviyesine uygun mu?

- Evet Kısmen Hayır

14. Kullandığınız kitaplarda sözvarlığı ne şekilde kullanılmaktadır? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

- Anlamları Arapça veriliyor

- Listesi veriliyor
- Eş ve zıt anlamlı veriliyor
- Anlamları bağlamdan anlaşılıyor
- Diğer (Lütfen Belirtiniz).....

15. Dilin özelliğinden kaynaklanan hatalara sebep olabilecek dilbilgisi konuları veriliyor mu?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

Çalışma kitabı.

16. Kullandığınız kitaba uygun öğrenme öğretme tekniklerini lütfen işaretleyiniz?
(Birden fazla işaretleme yapılabilir)

- İkili çalışma
- Hareketle yanıt
- Grup çalışması
- Öğretmen öğrenci çalışması

Öğretmen kitabı.

17. Okuduğunuz ders kitabının çalışma kitabı var mı? Varsa ne tür özellikler içeriyor?

- Ders kitabı öğrenciye tek başına çalışma imkânı sağlıyor.
- Kazanılan bilgileri ölçmeye yönelik testler içeriyor.
- Dört temel beceriye (dinleme, konuşma, okuma, yazma,) yönelik yeterli sayıda alıştırmaya içeriyor.
- Ders kitabında geçen konuların bir tekrarını yapıyor.
- Diğer (Lütfen Belirtiniz):.....

Yöntem.

18. Okuduğunuz ders kitabının öğretmen kitabı var mı?

- Öğretmene yöntem kullanımını konusunda bilgi veriyor.
- Ders kitabında geçen alıştırmaların cevaplarına yer veriyor.
- Öğretmene yardımcı olacak materyal kullanımını konusunda yeterli bilgi veriyor.

Kazanılan becerileri ölçmeye yönelik testler veriliyor.

Diğer (Lütfen Belirtiniz):.....

19. Kitapların geneline ilişkin görüşleriniz?

**EK.2. “ARAP DİLİ”NİN 1998 BASKISINDAN ÖRNEK:
(SAYFA 264 - 284)**

فلان شيخا من بني عجل فقال له من اين انت. يا شيخ؟
فقال من هذه القرية.

قال ما رايك في الحجاج؟

قال سر والله وجهه ووجه الخليفة النبي ولامه.

قال اتعرف من انا؟ ايها الشيخ؟

قال لا والله.

قال: انا الحجاج.

قال: مُجِلت فذاك وانت. اتعرف من انا؟

قال لا.

قال: انا زيد بن عامر مجنون بني عجل اصرع كل يوم مرة في مثل هذه الساعة.
فضحك الحجاج واجازوه.

Л ү р э т

سُرْع	дәли олмаг	أَجَازَ	(кетмәснә) ичазә
سَرَفَ عَنْ	(и) узаглашмаг, кетмәк	وَلَّى	вермәк (мәтндә)
سَجَّكَ	(ә) хулмәк	شَيْخٍ (شَيْخِ)	вали (һәкмдар) тә'ши егмәк
حَكِي	пекајәт олунмаг	أَتَقَرَّدَ بِنَفْسِهِ	гоча
لَأَمَى	раст кәлмәк	جِئْتُ فَذَلِكَ	так галмаг (мәтндә)
			гурбавың олум!

О Н И К И Н Ч И Д Э Р С

Мәтн I

يعرف الجميع ان السنة الدراسية تبتدى عندنا في الاول من شهر سبتمبر (ايلول).
في هذه السنة شهدنا نفس البداية ايضا. لقد افتتحت المدارس والمعاهد والجامعات ابوابها
لم جميع الراغبين في التعلم. منذ زمن وازدم على الدراسة مليتنا اجسمون. وان سالتنا سائل
سا بسبطر على قلوبنا من مشاعر ففتفتنا جيما الفرح! (الحق يقال. اننا اخذنا نسام في
اخر شهر آب من طول العطلة السيفية. لقد قيل: «ان المتع نفسها تسم الانسان حين
لول. وما يؤسف له ان الطقس وحده لم يشاطرنا فرحنا هذا اذ ان السام اخذت تملر
ذ السباح الباكر بشكل قد يسم المرء. الا اننا لسنا من الذين ياتمرون بهوى الطبيعة.
همم هو اللقا مع اسرة كلية الاستشراق وزملائنا واللغة العربية التي قد اسبحت جزوا
بتجرا من انفسنا...)

لقد سبق وانخذت الاجراءات بنية التهيؤ للعام الدراسي الجديد واستئناف الدروس
شكل احسن مما كان في نفس المدة من السنة الماضية.

لقد انسى في جيبوريتنا وحدها ما يزيد عن ٥٠ مدرسة جديدة. وقد ازداد عدد
تعلين انفسهم كما نهيات لهم كافة الظروف للدراسة الناجحة. وفيما يتعلق بجامعتنا
نهيات هي نفسها لاستئناف الدروس فيها استئنافا ناجحا. وفي الاول من الشهر الحالي

هنات رئاسة الجامعة كل الماملين فيها من اساتذة ومدرسين ومستنظمين وطلبة وتبادلتهم الى ان يعيشوا كل امكانياتهم لنهالان التلميم والتعلم الناجحين. وقد استقبلت هذه الدعوة بحماسة من قبل اسرة الجامعة باسرها.
 اما نحن انفسنا فقد حضرنا اليوم لقاء وديا مع طلبة السنة الاولى وتبادلنا معهم التهانئ والتمنيات. واننا مطمئنون الى انهم باجمعهم سيرسون بحماسة ونجاح ويؤيدون تقاليدنا الجامعية.
 ما يسمع رنين الجرس وكأنه هو الآخر يهتفنا بمناسبة استئناف النروس ويناشدنا الى كسب العلم والمعرفة. فاملا وسهلا بك. ايتها السنة الدراسة الجديدة!

Л У Ф Э Т

زَادَ (يُزِيدُ) عَن	-дан; -дэн артыг олмаг, өгүб кечмэк	تَمَلَّمَ	охума; өжрэнмэ
طَالَ (يَطُولُ)	узун чөкмөк, узанмаг (вахт)	تَهَيَّأَ	hазырлашма; hазырлыг
سِيمَ (يَسِيمُ) مِن	безикмэк	اِسْتَنْتَفَعَ	jenидан башлама
سَبَّحَ عَلَيَّ	үстүн олмаг, хахим олмаг	حَمَّاسَةٌ	руh жүксөклиji
وَأُتِدَّ (u) مَتَفَّ	учадан (бэркдэн) демэк	هَوَى/أَلْهَوَى	hава
أَيْدٍ (يُؤَيِّدُ)	эл тутмаг; тэрэфдар олмаг	تَقَالِيدٌ	нстэк; шылтаг эн'энэ (лэр)
سَفَّرَ عَنَّا (يَسْفِرُ)	сэфэрбэр етмэк	شَاعِرٌ	hисслэр
مَتَّأً (يَتَمَتُّ)	тэбрик етмэк	تَمَنِّيَاتٌ	арзулар
مَتَّأً (يَتَمَتُّ)	hазырламаг	دَعْوَةٌ (دَعَوَاتٌ)	дэ'вэт; чагырыш
نَاشِدٌ (يُنَاشِدُ) إِلَى	чагырмаг, дэ'вэт етмэк	مَتَمَّةٌ (مَتَمَّاتٌ)	hээз; зөвг; лээзэт
أَشَامَ (يُشِيمُ)	безикдирмэк	تَهَنِّيَةٌ (تَهَنِّيَاتٌ)	тэбрик етмэ; тэбрик нстэjэн
أَتَدَّمَ (يُقَدِّمُ) عَلَيَّ	башламаг; кнришмэк	رَاغِبٌ	охуjан; шакирд
أَنْشَأَ (يُنشِئُ)	инша етмэк, тикмэк; jаратмаг	مُتَمَلِّمٌ إِلَى	эмин; инзана
تَدَبَّرَ (يَتَدَبَّرُ)	hазырлашмаг	بَاطِنِيٌّ	университет (сиф.)
أَبْتَدَأَ (يَبْتَدِئُ)	башланмаг	وَدِّيٌّ	дост (сиф.)
أَتَخَذَ (يَتَخَذُ)	(тэдбир) көрмэк	بَيْتَةٌ...	мэгсэдилэ
أَتَبَّعَ (يَتَّبِعُ)	табе олмаг	إِلَّا أَنْ	ллкин
أَزْدَادٌ (يُزْدَادُ)	(кет-кедэ) чохалмаг, артмаг	مَدْرَسَةٌ تَأْتِيَةٌ	орта (h э р ф э н: икннчи дэрэчэли) мөктэб
اِسْتَنْتَفَعَ (يَسْتَنْتِفِعُ)	jenидан башламаг	عَلَلَةٌ مَتَفِيَةٌ	ja] тэ'тили
نَسَاءٌ	тэ'мин (етмэ)	جَزَاءٌ لَا يُجْزَى	ajрылмаз (бир) hиссэ
لِقَاءٌ	көрүш (мэ)	تُبَادَلُ التَّهْنِئَاتُ	бир-бирини тэбрик етмэк
		تَسْبُحُ السَّمَاءِ	jарыш jарыр (hэрфэн; сэма jарыр)

Мәтн II

- اسمح لي بالنسول، يا فؤاد ولا تؤاخذني على مجيئي في مثل هذه الساعة المتأخرة...
 – طيما، طيما، تفضل لا داعي منا للاستئذان أو المواخذه! انني كلي تحت امرك.
 – شكرا جزيلا منذ بدأت البروس لم تحضرما الا مرتين. وعلى ما يؤككون يؤلك.
 قوادك. فما السائنة؟
 – لا داعي منا للقلق اذ ان الالم قد انقطع باكملة. يؤككون انه ليس الا نتيجة
 متاعفات الانفلونزا التي امابتني ايام المطلة السيفية. ولكن «لكل دا» دوا». لقد تناولت
 «شوا» اللازم فاختفت الآسي جمما.
 – خذ مكائك حول المائدة وفي لحظة اجد لك الشاي.
 – لا حاجة لتلك. لا تنصب تفك. لقد تناولته لتوي في البيب من الاحسن ان تبادل
 الاتياعات عن ائمطة السيفية.
 – لست مرتاحا منها. وهذا ليس مجرد كلام اذ اني كنت الازم المستشفى... اما
 جماعتنا فهل هم مرتاحون من المطلة؟
 – على ما يفتني. لقد قام الكثير منا بسفرات ممتعة. كانت، مثلا، الزيلة امل في
 عداد السباح التي تركيا. وقد قضيهديتك قاسم المطلة السيفية في بعض ربوع جمهوريتنا
 وفيما يخص نفسي فلن اتشكي من عطلتي. انا اينما كنت في عداد لفرقة الطلابية لئينا
 قرب مدينة كنجة في نفس المكان حيث كنت انت في السنة الماضية.
 – كما تاتو! لي ان عدا منا قد قام بسفرات سياحية الى مختلف جمهوريات آسيا
 اوسطى، اهذا صحيح او مجرد اشاعة؟
 – لقد فاتني ان اذكر هذا. كانت، مثلا، سفرة الزيلة شهلا! اكثر السفرات نفما
 واولها اذ تيسر لها خلال سفرتها التي استغرقت شهرا ان تزور طاجكستان وازبكستان.
 وكذاخستان. عني كل حال هي نفسها مرتاحة جدا.
 – ومن من جماعتنا كان في دور الاستجمام والمسحات ومخيمات الشباب؟
 – لست اعرف بالضب. قالوا لي فقط ان الزميل يوسف وحده كان في احد مخيمات
 الشباب. ولكنه يؤثر الا يتحدث عن ذلك ويبلو لي انه هو نفس المخيم الذي يتشكى منه
 انكثير.
 – ويجب ان لسكوته اسبانا وجبهة اينما. لنتنظر حتى يتكلم هو بنفسه.

Л У Ф Ә Т

أَخَذَ (يُؤَاخِذُ) عَلَى لَا زَمَ	данламаг (һарадаса) узун мүддәт галмаг	سَبَابُ إِشَاعَةٌ إِنْبِطَاعَاتُ مُواخَذَةٌ إِسْتِذَانٌ سَيَايُ مُتَاعَفَاتُ وَلَكِنْ إِنْفُلُونَزَا مُخَيِّمٌ (ات)	кәнчләр шәјиә тәәссурат данлама; дәзләг ичазә истәмә, ичазә алма :aj ағырлашмалар (хәстәлик) һәзјәчан грип дүшәркә
أَنْزَلَ (يُنزِلُ) أَلَمَ (يُنزِلُ) أَنْتَبَ أَسَابَ (يُسَيِّبُ) أَعَدَّ (يُعِدُّ) شِكَاكَ (يَتَشَكَّى) مِنْ إِخْتَنَفْتُ	үстүн тутмаг агрытмаг јормаг; зәһмәт вермәк тутмаг (хәстәлик) һазырламаг шикајәтләнемәк јох олду (мүән.)		

ألم (الأم)	агры
داء (أقواء)	хэстэлик
داع/الداعي	сабэб
(دواع/القواصي)	
دواء (أدوية)	дава, дарман
قواد (أقودة)	үрэк
رُبوع	торпаглар
فرقة (فرق)	бригада
سائدة (سوائد)	јсмэк столу
سائح (سائح)	турист
سائح (سائح)	турист (сиф.)
سائح (سائح)	разы

في عداد... لتوي	тәрхибиндә елә индичә мән
داز (دور) الاستحمام	истирахәт еви
لا حاجة	еһтажач јохдур
لكل داء قوائه	«Һәр дәрдин бир дарманы вар».
	(Аталар сөзү)
خذ مكانك	отур (һәрфән: јерини тут)!
(يقضي) الجاز	тә'тилини кечирмәк
المطلة الصيفية	

ЛЕКСИҚ-ГРАММАТИК ИЗАНАТ

1. ҺӘМЗӘ САМИТНИНН ФОНЕТИК ДӘЈИШМӘЛӘРИ

Һәмзә самити ишләндији јериндән асылы олараг мүхтәлиф фонетик дәјишикликләре мә'руз гала билир. Белә дәјишикликләр 'үмуми' вә 'хүсуси' олмаг үзрә ашағыдакы шәкилләрдә тәзаһүр едир.

Үмуми дәјишикликләр:

1) Сөзүн әввәлиндә [u] сәс бирләшмәсиндән биләваситә сонра кәлән саитсиз һәмзә чох вахт чеврилиб [u] олур. Мәсәлән:

إِنْتِ → إِنْتِ Даныш!; إِنْشَاءً → إِنْشَاءً 'инам; иман';
إِنْشَاءً → إِنْشَاءً мәсләһәтә јығышмаг; табе олмаг'.

Сәккизинчи бабда кәстәрилән шәрантдә һәмзә самитинин дәјишмәмәси һалларына да аз тәсадүф едилмир. Мәсәлән:

إِنْشَاءً вә јахуд إِنْشَاءً, إِنْشَاءً вә јахуд إِنْشَاءً 'сазиш',
иттифаг

2) Сөзүн әввәлиндә [y] сәс бирләшмәсиндән биләваситә сонра кәлән вә көк самити олан саитсиз ['] чеврилиб, [y] олур. Мәсәлән:

أَوْسَلْ → أَوْسَلْ Үмид ет!, Аَوْسَلْ → أَوْسَلْ табе едилмәк,
أَوْسَلْ → أَوْسَلْ үстүн тутурам.

Хүсуси дәјишикликләр:

Биринчи көк самити һәмзә олан фе'лләр.

Н ү м у н ә: أَلِفٌ (ә) алышмаг (тә'с. ф.).

	Мә'л. н.	Мәчһ. н.	Мә'л. н.	Мәчһ. н.	Әмр. ф.
I	أَلِفٌ	أَلِفٌ	يَأَلِفُ	يُؤَلِّفُ	إِيْلَفٌ
II	أَلْفٌ	أَلْفٌ	يُؤَلِّفُ	يُؤَلِّفُ	أَلْفٌ
III	أَلْفٌ	أَوْلِفٌ	يُؤَلِّفُ	يُؤَلِّفُ	أَلْفٌ
IV	أَلْفٌ	أَوْلِفٌ	يُؤَلِّفُ	يُؤَلِّفُ	أَلْفٌ
V	تَأَلَّفٌ	تَوَلَّفٌ	يَتَأَلَّفُ	يَتَأَلَّفُ	تَأَلَّفٌ
VI	تَأَلَّفٌ	تَوَلَّفٌ	يَتَأَلَّفُ	يَتَأَلَّفُ	تَأَلَّفٌ
VII	إِنْتَلَفٌ	أَوْتَلَّفٌ	يَنْتَلِفُ	يُنْتَلِفُ	إِنْتَلَفٌ/إِبْتَلَفٌ
X	إِسْتَلَفٌ	أَسْتَوْلِفٌ	يَسْتَلِفُ	يَسْتَلِفُ	إِسْتَلَفٌ

Биринчи көк самити һәмзә олан фе'лләрн VII бабы олмур.

Икинчи көк самити һәмзә олан фе'лләр.

Н ү м у н ә: سَأَلَ (ә) сорушмаг; жалвармаг; диләнмәк.

(VIII вә X баблары олмадыгы үчүн һәмнн бабларда 'ja-раны багламаг' фе'ли вериләчәкдир.)

	Мә'л. н.	Мәчһ. н.	Мә'л. н.	Мәчһ. н.	Әмр. ф.
I	سَأَلَ	سَعَلَ	يَسْأَلُ	يَسْأَلُ	إِسْأَلٌ/إِسْتَلٌ/سَعَلٌ
II	سَأَلَ	سَعَلَ	يَسْأَلُ	يَسْأَلُ	سَعَلٌ
III	سَأَلَ	سَوَّلَ	يَسْأَلُ	يَسْأَلُ	سَأَلٌ
IV	سَأَلَ	أَسَّلَ	يَسْأَلُ	يَسْأَلُ	أَسَّلٌ
V	سَأَلَ	سَعَّلَ	يَسْأَلُ	يَسْأَلُ	سَعَّلٌ
VI	سَأَلَ	سَوَّلَ	يَسْأَلُ	يَسْأَلُ	سَأَلَ
VII	إِسْأَلَ	jохдур	يَسْأَلُ	jохдур	إِسْأَلَ
VIII	إِنْتَأَلَ	أَنْتَيْمٌ	يَنْتَأِلُ	يَنْتَأِلُ	إِنْتَيْمٌ
X	إِسْتَأَلَ	أَسْتَأَلِمٌ	يَسْتَأَلِمُ	يَسْتَأَلِمُ	إِسْتَأَلِمٌ

Биринчи баб фе'ллэр-төкчә **فَعَلَ** дежил, **فَعِلَ** вә **فَعَلَّ** вәзнләриндә дә олдуғу үчүн даһа ики мисал көстәрәк; **يَبُوءُ** (y) 'мәрд олмағ', **يَبُوءُ**, **يَبُوءُ**, **يَبُوءُ** безикмәк, **يَسَامُ/يَسَامُ** һәр ики фе'лин мәчһул нөвү јохдур.

Үчүнчү көк самити һәмзә олан фе'лләр
Н ү м у н ә: **يَبْرَأُ** (ә) јаратмағ.
(Ишләдилмәмәсинә бахмајарағ III, VI—VIII баблар формалары һаггында тәсәввүр һасил едилмәк хатиринә верилмишдир.)

	Мә'л. н.	Мәчһ. н.	Мә'л. н.	Мәчһ. н.	Әмр. ф.
I	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرَأُ	يَبْرَأُ
II	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرِي
III	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرِي
IV	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرِي
V	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرِي
VI	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرَأُ	يَبْرَأُ
VII	يَبْرَأُ	јохдур	يَبْرِي	јохдур	يَبْرِي
VIII	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرِي
X	يَبْرَأُ	يَبْرِي	يَبْرِي	يَبْرَأُ	يَبْرِي

Дикәр вәзнләринә анд нүмунәләр; **يَبْرُؤُ** (y) чүр'әтли олмағ; чүр'әт етмәк, **يَبْرُؤُ**, **يَبْرُؤُ**, **يَبْرُؤُ** (ә) говланылмағ, **يَبْرُؤُ**, **يَبْرُؤُ** һәр ики фе'лин мәчһул нөвү јохдур.

3. ҺӘМЗӘЛИ ФЕ'ЛЛӘРДӘН ДҮЗӘЛӘН МӘСДӘРЛӘР, ФАИЛ ВӘ МӘФ'УЛЛАР

Үчсамитли һәмзәли фе'лләрдән дүзәлән мәсдәрләри, фаил вә мәф'уллары ашағыдакы нүмунәләрлә көстәрмәк олар.

Һәмзә биринчи көк самити олдуғда (нүмунә: **الف** көкү):

Баб	Мәсдәр	Фаил	Мәф'ул
I	أَلَفَ	أَلَفَ	مَأْلُوفٌ
II	أَلَفَ	تَأْلَفَ	مَوْلَفٌ

III	آَلَفَ	مُؤَالَفَةً	مُؤَالِفٌ	مُؤَالِفَاتٌ
IV	آَلَفَ	آَلَفَاتٌ	مُؤَالِفٌ	مُؤَالِفَاتٌ
V	تَأَلَّفَ	تَأَلَّفَتْ	مُتَأَلِّفٌ	مُتَأَلِّفَاتٌ
VI	تَأَلَّفَ	تَأَلَّفَتْ	مُتَأَلِّفٌ	مُتَأَلِّفَاتٌ
VIII	اِسْتَلَفَ	اِسْتَلَفَتْ	مُؤَسْتَلِفٌ	مُؤَسْتَلِفَاتٌ
X	اِسْتَلَفَ	اِسْتَلَفَاتٌ	مُؤَسْتَلِفٌ	مُؤَسْتَلِفَاتٌ

Һәмзә икинчи көк самити олдугда (нүмунә: **سال** көкү;
VIII вә X бабларда исә **لام** көкү);

Баб	Мәсдәр	Фанл	Мәф'ул
I	سَأَلَ	سَائِلٌ	مَسْئُولٌ
II	سَأَلَ	مَسْئِلٌ	سَائِلٌ
III	سَأَلَ	سَائِلٌ	مَسْئَلٌ
IV	أَسْأَلَ	مَسْئِلٌ	سَائِلٌ
V	سَأَلَ	مَسْئِلٌ	سَائِلٌ
VI	سَأَلَ	مَسْئِلٌ	سَائِلٌ
VII	اِسْأَلَ	مَسْئِلٌ	سَائِلٌ
VIII	اِسْتَأَمَّ	مَسْئِمٌ	جَوَاحِدٌ
X	اِسْتَأَمَّ	مَسْئِمٌ	مَسْئِمٌ

Һәмзә үчүнчү көк самити олдугда (нүмунә: **برا** көкү):

(Салим фе'лләрин исми формаларындан јеканә фәрги II баб мәсдәринин **تَسْبِيحٌ** дејил, **تَسْبِيحَةٌ** вәзниндә олмасындадыр);

Баб	Мәсдәр	Фанл	Мәф'ул
I	تَبَرَّأَ	تَبَرُّؤٌ	تَسْبِيحٌ
II	تَبَرَّأَ	تَسْبِيحٌ	تَبَرُّؤٌ
III	تَبَرَّأَ	تَسْبِيحٌ	تَبَرُّؤٌ
IV	أَتَبَرَّأَ	تَسْبِيحٌ	تَبَرُّؤٌ
V	تَبَرَّأَ	تَسْبِيحٌ	تَبَرُّؤٌ

Баб	Мәсдәр	Файл	Мәф'ул
VI	تَبَارَأْ	تَبَارَأْ	تَبَارَأْ
VII	إِنْتَبَرَأْ	تَبَارَأْ	جوхдур
VIII	إِنْتَبَرَأْ	تَبَارَأْ	تَبَارَأْ
X	إِنْتَبَرَأْ	تَبَارَأْ	تَبَارَأْ

4. ФЕ'ЛИ ЧҮМЛӘЛӘРИН СУБЈЕКТИН ИШТИРАҚЫНА КӨРӘ ТӘСНИФАТЫ

Синтаксисда чүмләрләр мұхтәлиф бахымдан тәсниф едилір. Садә вә мурәккәб, тәктәркибли вә чүттәркибли, фе'ли вә исми нөвләринә бөлүнмәсиндә грамматик амилләрдән, нәгли, суал вә нида чүмләләринә ајрылмасында мә'на вә интенсијадан, дикәр бир тәснифатда һәм грамматик, һәм дә мәнтиғ әсаслардан вә с. вә и. а. чыхыш едилір.

Фе'ли чүмләләри шәхсли, шәхссиз, үмумиләшдирилмәш шәхсли вә гејри-мүәјјән шәхсли нөвләрә дә ајырылар ки, бу да ичрачынын-субјектин (әрәб грамматикасында буна **فَاعِلٌ** 'едән, иш көрән' дејилір) чүмләдә ајрыча сөзлә ифадә едизиб-едилмәдијинә, ишин ичрасында нә дәрәчәдә иштирак етдијинә көрә мүәјјәнләшдирилір.

Әрәб дилиндә грамматик бахымдан шәхссиз һесап едилә билән фе'л олмадығы үчүн бурада чүмләләрин тәснифатында 'шәхсли-шәхссиз' ме'јарындан дејил, фе'ли хәбәрлә ифадә олуған ишин ичрасында субјектин билаваситә иштирак едиб-әтмәмәсиндән чыхыш едилмәлидир.

Субјектин иштиракы бахымындан фе'ли чүмләләри әрәб дилиндә ашағыдакы кими группашдырмағ олар:

1) Конкрет субјектли чүмләләр. Бунларда ишин әсл ичрачысы ја ајрыча ифадә олуңмуш мүбтәда илә билдириләрәк ејни заманда фе'ли хәбәрин шәхси илә дә тәсдиғ едилір, јахуд да мүстәғил сөзлә билдирилмәјәрәк јалңыз фе'ли хәбәрдән (хүсусилә I вә II шәхсләрдә, әлагәли нитгдә исә һәмчинин III шәхсдә) бәлли олур. Мәсәлән:

بَقُرَأَ كَاتِبٌ جَرِيْدَةً   Фазил гәзет охујур;   تَبَارَأَ السَّفِيْرُ   Сәфәрә һазырлашырығ,
 فِيْ مَوَاقِفٍ لَمْ يَقُلْ لَهَا شَيْئًا   (Мән) ону тәкәрарән
 данлајанда, (о) мәнә һеч бир шеј демәди.

Биринчи мисалда **فَاعِلٌ** һәм мүбтәда, һәм дә ичрачыдыр, ди-

кәр ики мисалда субъект аҗрыча бир сөзлә ифадә едилмәжәрәк фе'лин шәхс билдирән әләмәтләриндән аҗдын олур.

2) Үмумиләшдирилмиш мүүжән субъектли фе'ли чүмләләр. Бунларда ичрачы аҗрыча ифадә едиләрәк мүбтәда вәзифәсини дашыса да вә ја фе'лин формасындан аҗдын баша дүшүлсә дә, ишин ичрасы конкрет бир шәхсә анд едилә билмәдијиндән субъект конкрет дејил, үмумиләшдирилмиш сәчијә дашыјыр. Үмумиләшдирилмиш субъектләр ашағыдакы шәкилдә тәзаһүр едир.

а) Субъект өз чохишләнән мә'насындан тәчрид едиләрәк јалныз (һәр һансы бир) 'адам' мә'насында көтүрүлән вә чүмләдә мүбтәда кими ишләдилән رَجُلٌ 'киши; адам', نَرٌّ 'киши; адам', вә ја إِنْسَانٌ 'инсан; адам' сөзләринин бири илә ифадә едилдикдә. Мәсәлән: فِي هَذِهِ الْأَسَابِينِ لَا يُعْكِرُ الرَّجُلُ (الْمَرْءُ الْإِنْسَانُ) فِي مَدَا

Белә вахтларда адам бу барәдә дүшүнмүр.

б) Субъект аҗрыча бир сөзлә ифадә едилмәжәрәк фе'лин шәхс билдирән әләмәтләриндән бәлли олса да, конкрет дејил, үмумиләшдирилмиш бир ичрачы кими тәзаһүр етдикдә (бу чүр үмумиләшдирилмәләр II вә III шәхсләрдә нисбәтән чох тәсадүф олу-нур).

Биринчи шәхс үмумиләшдирилдикдә. Мәсәлән:

إِبْرَاهِيمَ لَمِ أَبِيعَ وَكَمْ أَقْبِ Өз дөвәмдир; нә сатмышам, нә дә бағышла-мышам. (Инсафсызлыг едиб башгасынын малыңны мәнимсәјән һаггында сәјләнән бир мәсәлдир).

Икинчи шәхс үмумиләшдирилдикдә. Мәсәлән:

إِنْ سَلِمْتَ مِنَ الْأَسَدِ فَلَا تَطْمَئِنِّ إِلَىٰ مَبَدِي Җасланын әлиндән саламат гуртар-мысанса, ону овламаға чан атма (аталар сөзү)

أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَمِيْتُمْ أُثْرِي Җурмамы да јединиз, мәнә гаршы да чыхды-ныз (аталар сөзү)

كَمَا تَزْرَعُ تَحْتَدُ Җечә әкәрсән, елә дә бичәрсән (аталар сөзү)

لَا تُؤَيِّرُنَا حَتَّىٰ الْيَوْمِ لِنَدِي Җу күнүн ишини сабаһа гојма (аталар сө-зү).

بَيْنَ سَأَلِهِ عَنِ مَدَا بِتَجْوِي Өндән бу барәдә (сән) сорушанда (о) өзүнү итирир.

Үчүнчү шәхс үмумиләшдирилдикдә. Мәсәлән:

يَسْأَلُونَ عَنْكَ بِرَأْسِكَ وَتَوَكَّرَا ۖ وَيَقُولُونَ إِنَّمَا مَرِيضٌ
 Дејирләр ки, о хәстәдир; Сәнин һаггында дәфәләрлә сорушурлар.

Һаггында данышылан үмумиләшмәләр бир гәјдә оларәг грамматик шәхсләрин мүзәккәр формасында тәзәһүр едир.

3) Үмумиләшдирилмиш гәјри-мүәјјән субъектли чүмләләр. Лексик васитә кими гәјри-мүәјјәнлик кәстәрән ашағыдакы груп сөзләрлә ифадә едилән мүбтәдалар конкрет бир ичрачыны дејәл, һәр һансы бир шәхсә аид едилә билән (үмумиләшдирилән) гәјри-мүәјјән субъект билдирир:

а) 'Бир; кимсә' мә'насыны верән **بَعَثَ** **أَحَدٌ** вә **جَا** **تَخْتَرُ** формасында) ифадә едилдикдә. Мәсәлән:

بَعَثَ **أَحَدٌ** **بَعَثَ** **تَخْتَرُ** Бир (кимсә) демишдир.

б) Фе'ли хәбәрлә ејни көкдән олан фаиллә (хүсусилә I баб формасында) ифадә едилдикдә; Мәсәлән:

تَخَاتَبَ Кимсә демишдир. (Һ ә р ф ә н: дејән демишдир);

سَأَلَ سَائِلٌ Кимсә сорушмушдур (Һ ә р ф ә н: сорушан соруш-мушдур);

كَتَبَ كَاتِبٌ Кимсә јазмышдыр (Һ ә р ф ә н: јазан јазмышдыр).

Бу гәбил чүмләләрдә грамматик чәһәтдән мүәјјән олан мүб-тәдә башга амилләр олмадығы шәраитдә дә гәјри-мүәјјән субъект билдирир. Мәсәлән:

تَخَاتَبَ Дејән демишдир; **سَأَلَ سَائِلٌ** Сорушан соруш-мушдур.

4) Мәчһул субъектли фе'ли чүмләләр. Бу нәз чүмләләрдә ичрачы өз ифадәсини нә мүбтәдә, нә дә фе'ли хәбәрдә тапыр ки, бу да фе'лин мәчһул нөвдә олмасы илә әләгәдардыр. (Елә бура-дакы 'мәчһул' мәфһуму мәһз субъектин ифадә едилмәсиндән, мәчһул олмасындан ирәли кәлмишдир). Мәчһул субъектли чүмлә-ләрин мүбтәдасы әслиндә ичрачы олмајыб, үзәриндә иш ичра едилән бир объект кими тәзәһүр едир. Мәсәлән:

إِنِّي لَم أَتُوبَ وَلَمْ أَتُوبَ Мән нә дејмүшәм, нә дә дејүлмүшәм.

إِن تَتُوبَ تَتُوبْنَا Тәбрик етсән, тәбрик едиләрсән.

مَلَأْتُكَ تَدَابِيرَ لَدِي Лазыми тәдбирләр көрүлмүшдүрмү?

5. 'КҮЛЛ' БИЛДИРЭН БЭ'ЗИ СӨЗЛЭРИН КӨМӨКЧИ МЭНАДА ИШЛЭДИЛМЭСИ

Эсл мө'насы 'күлл; бүтүнлүк; бүтөвлүк' олан бир групп исим-
дэн ашагыдакы көмөкчи мө'нада тез-тез ифада олуноур:

1) **كُلٌّ** 'күлл; бүтөвлүк', **جَمِيعٌ** 'чэм, мөчму',
كُلٌّ 'чэм, мөчму' вэ ја **عَائَةٌ** 'үмумилик, һамыја андлик' сонра-
кы мүүэјјәнликдэ олан исимлэрлэ изафәтдэ ишләдилэрәк 'бүтүн
(һамы)' билдирир. Мәсәлән:

كُلٌّ (جَمِيعٌ/كُلٌّ) النَّاسِ бүтүн адамлар
كُلٌّ (جَمِيعٌ/كُلٌّ) الْعَالَمِ бүтүн дүнја
كُلٌّ (جَمِيعٌ/كُلٌّ) الْخَلْقِ бүтүн халглар

2) Һәмнин сөзләр исимдән сонра әлава кими ишләдилэрәк она
мүвафиғ битишән әвәзлик гәбул едиб ејни һалда олдуғда бир нөв
'бүтүнлүклә, һамылығла' билдирир. Лакин үслуб тәләбинә көрә
чох вахт јенә дә 'бүтүн, һамы' кими тәрчүмә олуноур. Мәсәлән:

الْعَالَمِ كُلُّهُ (جَمِيعُهُ/كُلُّهُ) дүнја бүтүнлүклә, бүтүн дүнја
الْبَشَرِيَّةُ كُلُّهَا (جَمِيعُهَا/كُلُّهَا) бәшәријјәт бүтүнлүклә, бүтүн бәшәријјәт
النَّاسِ كُلِّهِمْ (جَمِيعِهِمْ) адамлар һамылығла, һамы адамлар
النِّسَاءِ كُلُّهُنَّ (جَمِيعُهُنَّ) гадынлар һамылығла, һамы гадынлар

3) Ејни тәрздә **أَمْرٌ** 'ип', **رَمَّةٌ** 'ип', **كَلِمَةٌ** 'бүтөвлүк' вэ ја
أَكْمَلٌ 'даһа мүкәммәл' сөзләрдән дә истифада олуноур.

Мәсәлән:

الْعَالَمِ بِأَكْمَلِهِ (بِرَمَّتِهِ/بِرَمَّتِهِ/بِأَكْمَلِهِ) дүнја бүтөвлүклә (бүтүн дүнја)

4) Исимләрдән сонра **كُلٌّ جَمِيعًا** , вэ ја **عَائَةٌ** шәкиллә-
риндә дә ишләдилир, Мәсәлән:

الْعَالَمِ جَمِيعًا (كُلٌّ/عَائَةٌ) дүнја бүтүнлүклә (бүтүн дүнја)

Бу вариантда **نَائِبَةٌ** 'бүтүнлүклә, бүтөвлүклә' сөзүндән
дә чох истифада олуноур. Мәсәлән:

النَّاسِ نَائِبَةً дүнја бүтөвлүклә (бүтүн дүнја)

5) **أَجْمَعٌ** (мүз.), **جَمَعًا** (мүән.) вэ ја **أَجْمَعُونَ** (чэм)
анд олдуғу исимдән сонра кәләрәк онунла ејни һалда слур. Мә-
сәлән:

الْعَالَمِ أَجْمَعٌ бүтүн дүнја

أَلْبَسْتَهُ جَمِيعًا бүтүн бәшәриҗәт
الْأَنسَاءُ أَجْمَعُونَ бүтүн адамлар

6) Битишән әвәзликлә ишләдилдикдә 'һамы' билдирир. Мәсәлән:

كُلُّهُمْ (كُلُّهُمْ) онларын һамысы

6. مجرد، ذات، نفس و احد СӨЗЛӘРИНИН КӨМӘКЧИ
МӘ'НАЛАРДА ИШЛӘДИЛМӘСИ

Әслиндә 'гәлб, көнүл' олан أَنفُسٌ نَفْسٌ сөзү дә чох заман көмәкчи мә'нада ишләдиләрәк 'өз' вә ја 'һәмин' билдирир:

1) Өзүндән сонракы исимлә изафәтдә олдуғда 'һәмин' ифадә едир. Мәсәлән:

نَفْسُ الشَّخْصِ һәмин шәхс

2) Исимлә әлавә кими ишләдиләрәк она мүвафиг битишән әвәзлик гәбул етдикдә 'һәмин' вә ја 'өзү (өзләри)' билдирир. Мәсәлән:

الشَّخْصُ نَفْسَهُ һәмин адам; (мә'лум) шәхс өзү

الْأَنسَاءُ أَفْسَهُنَّ һәмин адамлар; (мә'лум) адамлар өзләри

3) Јухарыда көстәрилән шәрәнтдә هُوَ өн гошмасындан истифадә едилдикдә نَفْسٌ сөзү 'өзү' билдирир. Мәсәлән:

الشَّخْصُ بِنَفْسِهِ (һәмин) адам өзү

الْأَنسَاءُ بِأَنْفُسِهِنَّ (һәмиң) адамлар өзләри

4) Фе'ллә ишләдилдикдә 'өзү (өзләри)' билдирир. Мәсәлән:
مَلَأَتْ نَفْسًا نَفْسًا (Мә'лум) мәгаләни сән өзүн охумусан.

5) Әвәзликлә ишләдилдикдә дә 'өзү (өзләри)' билдирир. Мәсәлән:

مَنْ أَنْفَسَهُهُ о өзү, هِيَ نَفْسًا (بِنَفْسِهَا) о өзү, هُوَ نَفْسَهُ (بِنَفْسِهِ) онлар өзләри.

Сон беш бәнддә نَفْسٌ сөзү адлыг һалда олан исим вә ја әвәзликлә ишләндији шәкилдә верилмишдир. Дикәр һалларда ишләпмәсини ашағыдакы нүмунәдән көрмәк олар:

A. الشَّخْصُ نَفْسَهُ шәхс (ән) өзү

J. الشَّخْصُ نَفْسِهِ шәхс (ин) өзүнү

Т. الشَّخْرُ نَفْسًا شәхс (ни) өзүнү

6) 'Һәмни' мәфһуму исимдән әввәл вә ја сонра ишләдилән
ذَٰكُ 'шәхс' сөзү илә дә ифадә едилир. Мәсәлән:

ذَٰكُ الْكَتَبِ/الْحَدِيثِ نَفْسًا һәмни һадисә өзү' дә билдирир. Мәсәлән:
كَتَبَ ذَاكُ (بِدَائِهِ) О өзү жазды.
مَوْ ذَاكُ (بِدَائِهِ) о өзү;

7) 'Јалныз (тәкчә)' билдирән бә'зи сөз вә тәркибләр. Јалныз
(тәкчә)' билдирән мәфһум ашағыдакы үсулларла ифадә едилир:

1) Чүмләнни сонунда نَفْسًا 'јалныз' ишләтмәклә. Мәсәлән:

أَنْتَ نَفْسًا نَفْسًا бу јалныз. башланғычдыр; هَذِهِ بِدَائِهِ نَفْسًا
јалныз бирчә алма једин.

2) مَجْرَدٌ 'мүчәррәд' сөзүнүн сонракы исимлә изафәти
јолу илә. Мәсәлән:

هَذَا مَجْرَدٌ كَلَامٌ Бу, јалныз сөздүр.

3) تَوَكُّلاً 'тәклик, јеканәлик' сөзүндә битишән әвәзлик
гошуб һалланмајан сөз кими ишләтмәклә. Буну ашағыдакы нү-
мунә илә көстәрәк:

- A. أَذْرَبَائِيَّانَ وَمَعَنَا тәкчә Азәрбајчан
- J. أَذْرَبَائِيَّانَ وَمَعَنَا тәкчә Азәрбајчанын
- T. أَذْرَبَائِيَّانَ وَمَعَنَا тәкчә Азәрбајчаны

4) Инкардан сонра кәләрәк 'башга, савајы' билдирән
يَا илә ишләндикдә. Мәсәлән:

لَمْ أَكَلْ إِلَّا تَفَاحًا Мән
كَيْسَ هَذَا إِلَّا تَمُودًا Бу, тәкчә нүмунәдир.
јалныз (бир дәнә) алма јемишәм.

ЧАЛЫШМАЛАР ВӘ ТАПШЫРЫГЛАР

1. Учадан охујун вә шифаһи шәкилдә тәрчүмә един:

تفانيد جامعة. مشاعر الحب والاحترام. تمنيات ودية. استئناف الدروس في المدارس
الابتدائية والثانوية والعالية. تعنتت اسرة الجامعة من جانب رئاسة الجامعة. حسانة
الراغبين في الشراة وتعمؤم للتعلم الناجح في السنة الدراسية الجديدة. موى الخلق.
لنا مع الرضا والاسفا. انتها متع المطلة البيقية.
لا بمجنى الخنى اليوم. رغم هذا حنونا لنا وديا مع زملائنا من كليات اخرى

10. Мө'гәрәзәдә көстәрилмиш баблар үзрә индики-казачак заманда III шәхс тәк мүнәккәрия мә'лум вә мәчһул нөвләриндә җазын:

اسن (IV) инчитмәк, ¹راس (V) башчылыг етмәк, ²الم (VIII) бир-биринә иннанмаг, е'тибар етмәк, ³بدا (VIII) башламаг, ⁴ترا (X) тәдгиг етмәк, ⁵نام (X) пис аламәт һесаб етмәк.

11. Көстәрилән бабларда әмр вә гадаган формаларыны җазын:

ألف (II) алышмаг, ¹أرخ тарихини гоҗмаг, ²آلف (III) данламаг, ³ألف (IV) үстүн тутмаг, ⁴تألف кечикмәк, ⁵تألف сазишә кәлмәк, ⁶إنشأ таба олмаг, ⁷إنشأ јенидән башламаг.

12. Көк һәрфләриня тапын, һансы баб мәсдәр, фанл вә ја мәф'ул олдугларыны сөйләјин:

تألف тәсдиг етмә, тә'кидлә гејд етмә, ¹تألف тәсдиг едән, ²تألف тәсдиг едилмиш, ³تألف данлама, данлаг, ⁴تألف данлајан, ⁵تألف данланан, ⁶تألف инчитмә, ⁷تألف инчидән, ⁸تألف инчидилмиш, ⁹تألف (габагчадан) хәбәр вермә, е'лан етмә, ¹⁰تألف (габагчадан) хәбәр верән, ¹¹تألف (габагчадан) хәбәр верилмиш, ¹²تألف сазиш бағлама, ¹³تألف сазиш бағлајан, ¹⁴تألف сазиш бағланылмиш, ¹⁵تألف көтүрмә, ¹⁶تألف көтүрән, ¹⁷تألف көтүрүлмүш, ¹⁸تألف јенидән башлама, ¹⁹تألف јенидән башланан, ²⁰تألف интигам алма, ²¹تألف интигам алаң, ²²تألف интигам алынмиш, ²³تألف башланғыч, ²⁴تألف башлајан, ²⁵تألف тәдгигат, ²⁶تألف тәдгиг едән, ²⁷تألف тәдгиг едилмиш.

13. Мәсдәрләрини, фанл вә мәф'улларыны көстәрилмиш бабларда җазын:

ألف (II, IV, V, X), ¹ألف (I, II, IV), ²ترا (I, II, III, X)

14. Һәр ики оху мәтниндә олаң үмумиләшдирилмиш гејди-чүәјән суб-јектли вә мәчһул суб-јектли чүмләләри тапыб алтындан хәтт чәкән.

15. Учадан охујун вә 'күлл' мә'налы сөзләрини ишләдилмәсчә һүсуси фикр вермәктә шифаһи шәкилдә тәрчүмә еднн:

في كل (جميع/كافة) البلد في البلد كله (جميعه/كافته)، في البلد بكله (بأسره/برسته).
 في كل (جميع/كافة) البلدان، في البلدان جميعا، في البلدان كلها (جميعها/كافتها)،
 في البلدان بكلها (بكافتها/بأسرها/برستها/باكملها/بكليتها/تاليتها).
 رأينا كل (جميع/كافة) الناس؛ رأينا الناس أجمعين (كلمهم/جميعهم/كافتهم)؛ رأينا
 استئناف الدروس في المجلس بكافتهم/باكملهم/بكليتهم/بأسرهم/برستهم/تاليتهم).
 عند كل (جميع/كافة) الطالبات، عدد الطالبات؛ كلن (جميعن/كافتن)؛ عند الطالبات
 باجمعن/باكملن/بكليتن/بأسرن/برستن/تاليتن).

16. 'Күлл' мә'налы сөzlәри ишләтмәклә мұхталиф вариантларда жазылы шәкилдә тәрчүмә едяб һәрәкәләјян:

Өлкәмизин бүтүн мәктәпләри, өлкәмизин бүтүн мәктәпләриндә, өлкәмизин бүтүн мәктәпләринин.

Бүтүн дүңјанын јазычылары, бүтүн дүңјанын јазычыларының конгреси (مؤتمرات)

17. Учадан охујун вә шифаһи шәкилдә тәрчүмә еднн:

فؤاد نفسه (بنفسه)، فريدة نفسها (بنفسها)، أنا نفسي (بنفسي)، أنتك نفسك (بنفك)، أنتم أنفسكم (بانفسكم)، أنتن أنفسكن (بانفسكن)، هم أنفسهم (بانفسهم)، من أنفسهن (بانفسهن)، انتما نفسا كما (بنفسكما)، ما نفسا ما (بنفسيا)، فؤاد و فريدة تقاسما (بنفسيا)، فؤاد و فريدة وحسن أنفسهم (بانفسهم)، فريدة و مريم و سامة أنفسهن (بانفسهن).
 في نفس البلد في البلد نفسه؛ في نفس البلدين؛ في البلدين نفسيا، في نفس البلدان؛ في البلدان نفسيا.

18. Шифаһи шәкилдә тәрчүмә едя:

Тәләбә өзү, талибә өзү, нки тәләбә өзү, нки талибә өзү, тәләбәләр өзләри, талибәләр өзләри.

19. Јазылы шәкилдә тәрчүмә едиб һәрәкәләјин:

(1) هذه هي ذات المقالة التي ذكرتموها يوم أمس؟ (2) نعم، هي هي بالذات.
 (3) هل كتبها في حقيقة الأمر وسيلتنا زينب ذاتها؟ (4) لا أدنى شك في هذا، إنها كتبها بذاتها.
 (5) إن ذلك الرجل فعل هو حقا حسين ذاته؟ (6) بلا شك، هو ذاته.

20. Һәр нки оху мәтниндә ишләнмиш 'јалмыз, тәкчә' мә'налы нфәдәләр олан чүмләләри тапыб алтындан хәтт чәкин.

21. Биринчи оху мәтнинин лүғәтнин учадан охујун:

22. Учадая охујун вә шифаһи шәкилдә тәрчүмә едни:

املا وسلا بكم. ايها المتعلمون اننا نعتكم جميعاً بمناسبة استئناف الدروس. واملنا ان تكون ناجحة. لقد افتتحت مدرستنا ابوابها امامكم. ولا شك في انكم تقدمون على التلم بحماسة. واتنا مطمئنون الى ان السنة الدراسية الجديدة تكون ناجحة. فنتأكدكم ان تعبوا امكانياتكم باجمعها لضمان التلم والتعليم الناجحين.

23. Јазылы шәкилдә тәрчүмә едиб һәрәкәләјин:

Бир нечә күндүр ки, дәрсләр башланмышдыр. Университетимиз һазыркы дәрс илинә јахшы һазырлашмышдыр. Јени дәрс отаглары јарадылмышдыр. Уғурлу оху үчүн диқәр лазымы тәдбирләр көрүлмүшдүр. Дәрин севинч һисси (һиссләри) илә университетдә охумаға башламышыг.

24. Биринчи оху мәтинни јазылы шәкилдә тәрчүмә едиб вә учадая охујун.

25. Учадан охујун вә әрәб дилиндә чазаб верин:

- (1) متى تتعلم السنة الدراسية الجديدة؟
- (2) هل استؤنفت الدراسة في الجامعة؟
- (3) يجب الظن انكم قد ستمت من العطلة السببية؟
- (4) هل تم في كلية الاستغراق لنا ودي مع الطلبة الجدد؟
- (5) هل تهيأت الجامعة تهيؤاً مرنياً لنظام الدراسي الجديد؟
- (6) هل منؤوكم بمناسبة استئناف الدراسة؟
- (7) واية مشاعر تسيطر على قلوبكم حيث تقدمون على الدراسة؟

26. Јазылы шәкилдә тәрчүмә едиб һәрәкәләјин:

Артыг јени дәрс или башланмышдыр. Ибтидан, орта вә али мәктәпләр өз гапыларыны кениш шәкилдә охујанларын үзүнә (гаршысында) ачмышдыр.

Бу ил республикамызда там бир сыра (силсилә) јени мәктәпләр тикилмишдир (инша едилмишдир). Мәктәпләрнин сајы миндән артыгдыр. Ејни һал али мәктәпләрдә дә мүшаһидә олуноур.

Университетни рәһбәрлији бизи һәрәрәтлә тәбрик етди вә университетин бүтүн коллективини јени дәрс илиндә даһа јахшы ишләмәјә чағырды. Фақүлтәмизә кәлиңчә, бурада да биз јахшы гаршыландыг. Биринчи курс тәләбәләри илә достанә көрүшүмүз олду. Бир-биримизи сәмини гәлбдән тәбрик етдик вә хош әрзуларымыз сөјләдик.

27. Бярянчи оху мэтнини мазмуну эрб дилиндэ данышыа.

28. Икянчи оху мэтнини лүгэтини учадан охуун.

29. Эрб дилинэ шифаһи шәкилдэ тәрчүмә едий:

— Салам, Фуад, хош көрдүк! Нечәсэн?

— Әлејкәссалам, гардашым. Хош көрдүк! Сәһһәтәмдән ши-
кајәтләнијә бир сәбәб јохдур. Бәс сән нечәсэн?

— Миннәтдарам. һәр шеј истәнилән кимидир. Јајы һарада
идин?

— Турист сәфәриндә идим. Бир чох шәһәрләримизи көрдүм.
Сәфәримдән чох разыјам.

— Бәс сән һара сәфәр етмишдин?

— Мән билдир сәнин олдуғун кәнчләр дүшәркәсиндә идим.
Чох хошума кәлди. Истираһәт үчүн бүтүн лазыми шәраит варды.
Дејирләр, һәмкарымыз Расим Түркијәдә олмушдур (зијарәт ет-
мишдир), бу доғрудурму?

— Мән дә бу барәдә ешитмишәм, лакин дегиг шәкилдә бил-
мирәм. һәр һалда фүрсәт дүшдүкдә (фүрсәтдә) о өзү бизә сәһбәт
едәр.

30. Икинчи оху мэтнини учадан охуун вә шифаһи шәкилдә тәрчүмә едий:

31. Икинчи оху мэтнини мазмунуна анд эрб дилиндә беш суал чүмләсә
јазыб һәрәкәләјин:

32. Эрб дилинә јазылы шәкилдә тәрчүмә едиб һәрәкәләјин:

— Дејирләр, јај каникулу вахты Загаталаја кетмишдин. Шә-
һәр хошуна кәлдими, Зәһра?

— О, олдуғча кәзәлдир. Мустафа: Доғрудан да (доғру деји-
лир) инсан тәбиәтин кәзәллијини бурада даһа ајдын дәрк едир.
Шәһәр уча вә јашыл дағларла, чохлу бағлар вә мешәләрлә
әһәтә олунмушдур. Онун башдан ајағадәк (јахынындан узағына-
дәк) јашыллыг ичәрисиндә гәрг олдуғуну көрдүм (тапдым).

— Сән бундан әввәл орада олмамышсанмы?

— Хејр. Әввәлләр ораја кетмәјә (зијарәт етмәјә) имканым
олмамышдыр. Буна да чох тәәссүф едирәм.

— Шәһәрлә јашшы таныш олмушсанса, онун мэдани вә игти-
сади һәјәты һаггында бир шеј де.

— Дејирләр, «Набәләд адам кор олар». Мүмкүндүр ки, мән
чох шејә фикир вермәмишәм. һәм дә һәр јерә кетмәјә вахтым ол-
мамышдыр. Лакин билирәм ки, Загатала шәһәри вә зонасы рес-

публикацияны халг тэсэррүфатында мүнүм рол ојнајыр. Өлкө үчүн хејли фындыг, гоз вә түтүн истейсал едир. Эһалнини сајы 30 миң нәфәрә јахындыр.

Л У Г Ө Т

Уча	مُرْتَبِعٌ، شَائِعٌ	«Набәләд адам кор	وَالْقُرْبُ أَشْمَىٰ وَكُلُّ
Јашыл	خَمْرًا / أَخْمَرُو	олар» (аталар	كَانَ بَعِيرٌ،
Бар	حَدِيثَةٌ (حَدَائِقُ)	сөзү)	
Мешә	غَابَةٌ (ات)	Зона	مِنْطَقَةٌ (مَنَائِقُ)
Әһатә олуңмуш	سَكَامٍ	Фындыг	بَيْتٌ
Јашыллыг	خُمْرَةٌ	Гоз	بُورٌ
Гәрг олмаг	خُرْقٌ	Түтүн	بَيْعٌ

- 33. Икинчи оху мәтниниң мәзмунуну әрәб дилиндә данышын.
- 34. һәр икн оху мәтниниң мәзуну әсасында әрәб дилиндә 18—19 сәтир-лик ниша јазыб һәрәкәләјин.
- 35. Таныш олмајан сөзләри лүгәтдән тапмагла јазылы шәкилдә тәрчүмә едни:

«أخنت معظم النول العربية في الحقبة الأخيرة من الزمن الامتصاص بمكانة الآلية ودايت على اعداد التشريعات اللازمة لمباشرة هذا الجانب من النشاط. وتختلف درجات التنظيم القديمي. فبعض النول العربية شكلت مجلسا اعلى لمحو الآلية كما في جمهورية مصر العربية والمراق والأردن. ومن النول العربية ما نسب برامج محو الآلية وتعليم الكبار إلى وزارة التربية والتعليم كما هو في السودان وليبيا والبحرين وقطر وأبو ظبي. وبعض النول عهدت بهذه المسؤولية إلى وزارة الثقافة والأرشاد كما هو الحال في سوريا. وبناءً على هذه التنظيمات فقد قامت المدارس النهارية والليلية للاميين من الذكور والانات. ويقوم بالتدريس فيها مئات من معلمي ومعلمات المدارس الابتدائية مستعملين الكتب والمواد التعليمية التي يتلقاها طلاب المدارس الابتدائية مع تعديلات بسيطة غالباً لا ترتبط بالبيئة والمهنة والمشكلات التي تواجه الاميين في قطاعات الصناعة والزراعة. اما بالنسبة إلى فترات القراءة فتتمتد من ستة شهور إلى تسعة شهور. غالباً ما تنقطع ولا تتوافر الحوافز والادوات اللازمة لتابعة الفصول ولاتاحة الفرصة للاميين للتابعة بعد التخرج من فصول محو الآلية. ولهذه الأسباب ولعوامل اخرى نجد ان نسبة كبيرة من الاميين يرتدون إلى الآلية ثانية دون ان يترك التعليم الذي اغنوه انرا في حياتهم الاجتماعية والاقتصادية.»

(من مجلة «العربي» العدد 162 لعام 1972)

36. Учдаа охуун ба таныш олмажа сөзлэрини лүрэгдэн тапмагд шяфа-
нх шәкилдә тәрчүмә един:

- (١) من أكل على مائدتين اختنق، ما كل بيذا شحمة ولا كل سودا، ثمرة من غريل
الناس نخثوه.
(٢) سأل أحد صاحب فندق،
- أين السكن للرجل ان ينزل عندكم مع حمارة؟
صاحب الفندق،
- سكن ولكن أين الرجل؟
(٣) غادر قروي لأول مرة في عمره قريته الي القاهرة ولم يسافر بعيدا حتى سمع
في احد محطات المرور الراديو يقول «هنا القاهرة» فنزل.
(٤) «...وجد كتاب «النفس» لارسطوطاليس وعليه مكتوب بخط ابي نصر الفراهيدي،
«انني قرأت هذا الكتاب مائة مرة». ونقل عنه انه كان يقول، قرأت «السمع الطيبي»
لارسطوطاليس الحكيم اربعين مرة وارى اني محتاج الي معاودة قراءته.

37. Эзбәр өйрөния:

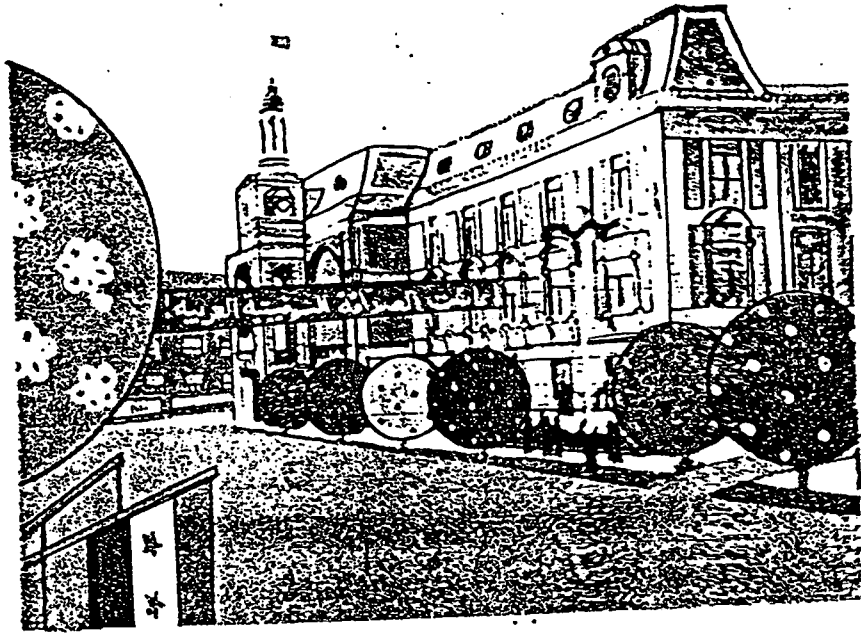
وَيْدَا أَتَيْتُكَ مَفْتِيٍّ مِنْ نَاقِصٍ
فَهِيَ السَّعَادَةُ لِي بِأَيْدِي كَامِلٍ
(الْمُسْتَبِي)

Нагис бир адамың башгасының јанында мәни писләмәсә ка-
миллијимә дәләләт едир.

وَمِنْ تَكْدِ الدُّنْيَا عَلَى الْخَيْرِ أَنْ يَبْرَى
كَثُورًا لَهُ مَا مِنْ مَدَارٍ أَيْدِي بَدِّ
(الْمُسْتَبِي)

Өз дүшмәнинә дил төкмәјә мәчбур олмаг нәчиб адам үчүн
мүснбәтдир.

**EK.3. “ARAP DİLİ” KİTABININ 1966 BASKISINDAN ÖRNEK:
(SAYFA 98 - 108)**

ОХУ МӘТНИ ВӘ ИЗАҲАТЫ

منذ يوم الاثنين ابتداءً في عاصمة جمهوريتنا
مهرجان الصداقة السوفيتية العربية . بين
مشاركي المهرجان وفود ثقافية من اربع دول
عربية . مدة المهرجان عشرة ايام .
شوارع وجادات وساحات العاصمة مزدانة

في هذه الايام باعلام الاتحاد السوفيتي والدول
العربية الصديقة .

لقد عرضوا حتى اليوم خمسة افلام وثائقية
ملونة وغير ملونة على شاشات دور السينما
والتلفزيون . كما جرت لقاءات الوفود مع كادحي
باكو .

في يوم الاربعاء زارنا وفدا سوريا واليمن .
واستقبلناهما بباقات الزهور .

1. ФЕ'ЛЛӘРИН ДҮЗӘЛТМӘ БАБ МОДЕЛЛӘРИ.

Фе'лләрин 14 'дүзәлтмә бабы вардыр. Бунлардан дог- / нисбәтән чох ишләнир. Дүзәлтмә баблар биринчи а мүәјјән артырмалар етмәк јолу илә әмәлә кәтири-. Гәр бабын өзүнәмәхсус артырмасы вә ја артыр-лары вардыр. (Белә артырмалары јадда сахламаг ла-идыр!)

Чохишләнән дүзәлтмә баблар бунлардыр:

Икинчи баб: **فَعَّلَ** (II көк самити тәшдид гәбул едир; ләшир). Мәсәлән:

عَرَفَ билмәк → **عَرَّفَ** билдирмәк; таныш етмәк

Үчүнчү баб: **فَاعَلَ** (I көк самитиндән сонра узун саит ырылыр). Мәсәлән:

شَهِدَ (нәјинсә) шаһиди олмаг → **شَاهَدَ** көрмәк; тамаша етмәк; мүшаһидә етмәк

Дөрдүнчү баб: **أَفْعَلَ** (фе'лин әввәлине **أ** артырылыр).

Мәсәлән:

أَحْضَرَ кәлмәк → حَضَرَ кәтирмәк

Бешинчи баб: تَفَعَّلَ (II бабын әввәлинә ت артырылып).

Мәсәлән:

تَعَرَّفَ таныш олмаг → عَرَفَ таныш етмәк

Алтынчы баб: تَفَاعَلَ (III бабын әввәлинә ت артырылып). Мәсәлән:

تَكَاتَبَ (кимә исә) язмаг → كَاتَبَ бир-бири илә язышмаг

Једдинчи баб: اِنْفَعَلَ (фе'лин әввәлинә اِن артырылып). Мәсәлән:

اِنْقَلَبَ чеврилмәк; деврилмәк → قَلَبَ чевирмәк; девирмәк

Сәккизинчи баб: اِفْتَعَلَ (фе'лин әввәлинә اِف көк самитиндән сонра ت артырылып). Мәсәлән:

اِبْتَدَأَ башланмаг → بَدَأَ башламаг

Доггузунчу баб: اِفْعَلَ (фе'лин әввәлинә ا артырылып, III көк самити икиләшдирилир. Бу баб рәнк вә ја бәдәнин нөгсаныны билдирән сифәтләрлә әлагәдар олур).

Мәсәлән:

اِسْوَدَّ гаралмаг → سَوَدَ гара олмаг

اِغْوَجَّ әжилмәк; чәп-ләшмәк → عَوَجَ әри олмаг; чәп олмаг

Онунчу баб: اِسْتَفْعَلَ (фе'лин әввәлинә اِسْت артырылып). Мәсәлән:

азә вермәк → اِسْتَمَحَ ичазә истәмәк
и заманда дүзәлтмә баблар I баб кими тәсриф

2. ТӘСНИЈӘ ВӘ ДҮЗКҮН ЧӘМ ӘКИЛЧИЛӘРИНДӘКИ НУНУН ДҮШМӘСИ.

јә вә ја мүзәккәр дүзкүн чәмдә олан исим иза-
'јинләнән тәрәфи кими вә ја битишән әвәзликлә
дикдә шәкилчиләриндәки сонунчу нунлары дү-
әсәлән:

Изафәтдә

مَعْلَمًا الْمَدْرَسَةِ → مَعْلَمَانِ + الِ мәктәбин
лими (јижәлик вә тә'сирликдә чеврилиб

مُعَلِّمِي الِ олур).

مُعَلِّمُو الْمَدْرَسَةِ → مَعْلَمُونَ + الِ мәктәбин
ләри (јижәлик вә тә'сирликдә чеврилиб

مُعَلِّمِي الْمَدْرِ олур).

Битишән әвәзликлә

مُعَلِّمَاهَا → مَعْلَمَاهَا онун ики мүәллими (јижә-
тә'сирликдә чеврилиб مَعْلَمِيهَا олур)

مُعَلِّمُوهَا → مَعْلَمُوهَا онун мүәллимләри (јижәлик
сирликдә чеврилиб مَعْلَمِيهَا олур)

3. 'БИР—ИКИ' ВӘ 'ҮЧ—ОН' МИГДАР САЈЛАРЫ.

Исим тәкдә гејри-мүәјјәнликдә вә ја тәснијәдә олдугда бир-ики сајлары чох заман ишләнмир. Мәсәлән:

قَامُوسٍ (бир) лүғәт, قَامُوسَانِ ики лүғәт.

Лакин бир вә ики сајыны ајрыча (габарыг шәкилдә) ифадә етмәк истәдикдә ашағыдакы сөзләр ишләдилир.

Мүзәккәр

Мүәннәс

Бир: أَحَدٌ вә ja وَاحِدٌ

إِخْدَى вә ja وَاحِدَةٌ

Ики اِثْنَانِ

اِثْنَتَانِ

أَحَدٌ вә إِخْدَى сајлары 11, 21, 31 вә саир бұ кими мүрәккәб сајларда ишләдилир. اِثْنَانِ وَاحِدَةٌ وَاحِدٌ вә

اِثْنَتَانِ исә узлашан тәјин (сифәт) кими ишләдилир.

Мәсәлән:

قَامُوسٍ وَاحِدٌ (тәкчә) бир лүғәт

جَرِيدَةٌ وَاحِدَةٌ (тәкчә) бир гәзет

قَامُوسَانِ اِثْنَانِ (тәкчә) ики лүғәт

جَرِيدَتَانِ اِثْنَتَانِ (тәкчә) ики гәзет

أَحَدٌ вә إِخْدَى сонракы чәмдә олан исимлә изәфәтдә ишләдилдикдә '-дан / -дән бири' мә'насыны верир. Мәсәлән:

أَحَدُ التَّلَامِيذِ шакирдләрдән (мүз.) бири

أَحَدَى التَّلَامِيذَانِ шакирдләрдән (мүән.) бири

— он' мигдар сәјлары ашағыдакылардыр:

Мүз. исимләрдән

Мүән. исимләрдән

әввәл

әввәл

ثَلَاثَةٌ

ثَلَاثٌ

أَرْبَعَةٌ

أَرْبَعٌ

خَمْسَةٌ

خَمْسٌ

سِتَّةٌ

سِتٌّ

سَبْعَةٌ

سَبْعٌ

ثَمَانِيَةٌ

ثَمَانٍ (ثَمَانِي)

تِسْعَةٌ

تِسْعٌ

عَشْرَةٌ

عَشْرٌ

Бу груп сәјлар сәјы көстәрилән исимлә изафәт шәк-
ндә ишләдилір. Белә изафәтләрин икинчи тәрәфи
ан исим чәмдә гејри-мүәјјәнликдә олур. Мәсәлән:

أَرْبَعٌ دَوْلٌ дәрд дәвләт

أَرْبَعَةٌ بِلْدَانٌ дәрд өлкә

ЧАЛЫШМАЛАР ВЭ ТАПШЫРЫГЛАР

1. Учадан охујун; артырмаларыны кестэрин вэ мә'на дэ-
јишникликлеринэ хусуси фикир верин:

I **سَلِمَ** саламат олмаг

II **سَلَّمَ** чатдырмаг; тэслим етмэк; салам вермэк

III **سَأَلَ** барышмаг; (киминлэсэ) динч јашамаг

IV **أَسْلَمَ** табе олмаг; ислам днини гәбул етмэк,
мүсәлман олмаг

V **تَسَلَّمَ** алмаг; гәбул етмэк

VI **تَسَاءَلَ** бир-бири илә барышмаг

VIII **اِسْتَلَمَ** алмаг; гәбул етмэк

X **اِسْتَسَلَّمَ** тэслим олмаг; табе олмаг

2. Учадан охујун вэ артырмаларыны кестэрин:

اِنْحَرَفَ позулмаг, **اِنْصَرَفَ** кечиб кетмэк, **اِحْمَرَ**

гызармаг.

3. **سَأَلَ**, **تَسَلَّمَ**, **اِسْتَلَمَ** вэ **اِسْتَسَلَّمَ** фе'л
ларини шифаһи шәкилдә тәсриф един.

4. Әрәбчәларини дејин вэ һалландырын:
Мәктәбимизин ики идманчысы (мүз.), бизим ики ид
манчымыз (мүз.).

Мәктәбимизин идманчылары (мүз.), бизим идманчы-
рымыз (мүз.).

Мәктәбимизин ики идманчысынын (мүз.) адлары, би-
м ики идманчымызын (мүз.) адлары.

Мәктәбимизин идманчыларынын (мүз.) адлары, бизим
идманчыларымызын (мүз.) адлары.

5. 'Бир—ики' вә 'үч—он' мигдар сајларыны әзбәрдән
дејин.

6. Рәгәмләрин әрәбчәләрини мүзәккәр вә мүәннәсдә
дејин:

٢ ، ٤ ، ٣ ، ٧ ، ٨ ، ١ ، ٧ ، ٩

7. Учадан охујун вә мигдар сајларынын ишләнмәсинә
(сајы көстәрилән исимлә әкс чинсдә олмасына) хусуси фикир
дејин:

ثَلَاثُ غُرَفٍ ، أَرْبَعُ جَادَاتٍ ، خَمْسُ مَدْرَسَاتٍ .

سِتَّةُ بَيْوتٍ ، سَبْعَةُ أَقْلَامٍ ، ثَمَانِيَةٌ مَدْرَسِينَ .

8. Әрәбчәләрини дејин:

Бир гәләм, ики гәләм, үч гәләм (онадәк).

Бир шәһәр, ики шәһәр, үч шәһәр (онадәк).

9. Учадан охујун вә азәрбајчанчаларыны дејин:

وصف ، وجد ، زار (زرت) ، طاب (طبت) ،

تقدم ، ناس ، تعبیر ، مواضع ، لون ، معرض ، ملون .

عنوان المعهد ، معهد الصناعة والنفط ،

عاصمة جمهورية آذربايجان السوفيتية الاشتراكية .

شاهدت صديقتي فيلما وثائقيا عن الاحداث

اللبنانية .

10. Узуну көчүрүн, уңадан охунун ва азэрбајчанчалары-
ны дејни:

مُنذُ يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ اَبْتَدَأُ فِي عَاصِمَةِ
جَمْهُورِيَّتِنَا مَهْرَجَانَ الصَّدَاقَةِ السُّوفِيَّتِيَّةِ
الْعَرَبِيَّةِ . بَيْنَ مُشَارِكِي الْمَهْرَجَانِ وَفُودِ ثَقَافِيَّةٍ
مِنْ اَرْبَعِ دَوْلِ عَرَبِيَّةٍ . مَدَّةَ الْمَهْرَجَانِ عَشْرَةَ
اَيَّامٍ .

شَوَارِعُ وَجَادَاتُ وَسَاحَاتُ الْعَاصِمَةِ
مُزْدَانَةٌ فِي هَذِهِ الْاَيَّامِ بِاَعْلَامِ الْاِتِّحَادِ السُّوفِيَّتِي
وَالدُّوَلِ الْعَرَبِيَّةِ الصَّدِيقَةِ .
لَقَدْ عَرَضُوا حَتَّى الْيَوْمِ خَمْسَةَ اَفْلَامٍ
وَتَائِقِيَّةٍ مُلَوَّنَةٍ وَغَيْرِ مُلَوَّنَةٍ عَلَي شَاشَاتِ دُورِ
السِّيْنَمَا وَالتِّلْفِزْيُونِ . كَمَا جَرَتْ لِقَاءَاتُ
الْوُفُودِ مَعَ كَادِحِي بَاكُو .

فِي يَوْمِ الْأَزْبَعَاءِ زَارْنَا وَفَدَا سُورِيَا وَالْيَا
وَأَسْتَقْبَلْنَاهُمَا بِبَاقَاتِ الزُّهُورِ.

Лүгәт:

عَرَضَ көстәрмәк, (тамаша, филм) (مَهْرَجَانٌ) (اَتْ) фестивал

нүмајиш ет дир -

мәк

كَادِحٌ (وَن) зәһмәткеш

جَرَتْ (мүән.) кечди, олду

شَوَارِعُ күчәләр

إِبْتَدَأَ башланмаг

عَلِمَ (أَعْلَامٌ) бајраг

إِسْتَفْبَلَ гаршыламаг

دَوْرُ السِّيْنِمَا кино-театр-лар

سَاحَةٌ мејдан

بَاقَاتِ الزُّهُورِ чичәк (күл) дәстәләри

إِقَاءٌ (اَتْ) көрүш

11. Дәрсин әввәлиндәки һәрәкәсиз мәтнәи учадан охујун азәрбајчанчаларыны дејин.

12. Учадан охујун вә азәрбајчанчаларыны дејин:

— متى ابتداء مهرجان الصداقة السوفيتية العربية في باكو؟

— اذ ابتداء منذ ستة ايام.

— اما الافلام العربية فهل عرضوها على

شاشات دور السينما والتلفزيون؟

— نعم، لقد عرضوها وجميعها ملونة.

13. Әрәбчәләрини дејин:

Чәршәнбә күнү Бакыда совет-әрәб достлуғу күнләри башланмышдыр. Бакынын күчәләри, проспектләри вә мејданлары бајрагларла бәзәнмишдир. Күчәләрин мохунда әрәб дилиндә «Хош кәлмишсиниз!» јазылмышдыр.

Дүнән ахшам әрәб нүмајәндә һеј'әтләри илә көрүгүмүз олду. Гонагларымызы күл дәстәләри илә гаргыладыг.

14. Әрәбчәләрини дејин:

Көстәрмәк (нүмајиш етдирмәк), башламаг, гаршыламаг, мејданлар, күчәләр, проспектләр, көрүшләр, зәһмәткешләр, фестивал, бајраглар, кино-театрлар.

15. Әзбәр өјрәнин:

«الْغَرِيبُ مَنْ لَيْسَ لَهُ حَبِيبٌ.» Гәриб о адам-

дыр ки, досту јохдур. (Аталар сөзү).